

De Nederlandse marine in West-Afrika, 1769-1771

R.D.C. (Rob) Krabbendam

Korhoenlaan 28

3136ST VLAARDINGEN

Tel. 010-4747517

E-mail: robkrabbendam@gmail.com

MA-scriptie Maritieme Geschiedenis

MA History

Universiteit Leiden

Prof. dr. H.J. den Heijer

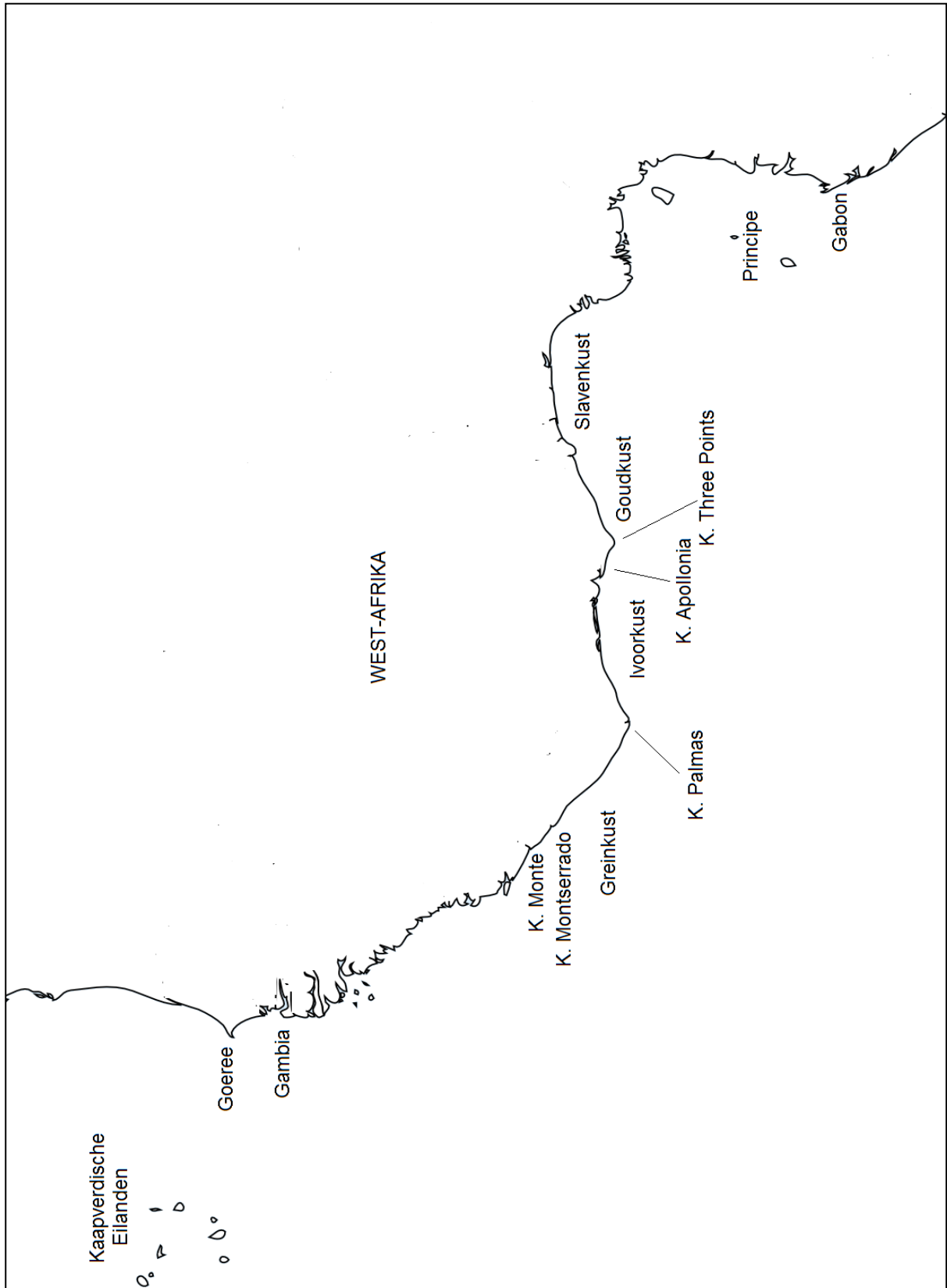
21 juni 2012

Inhoud

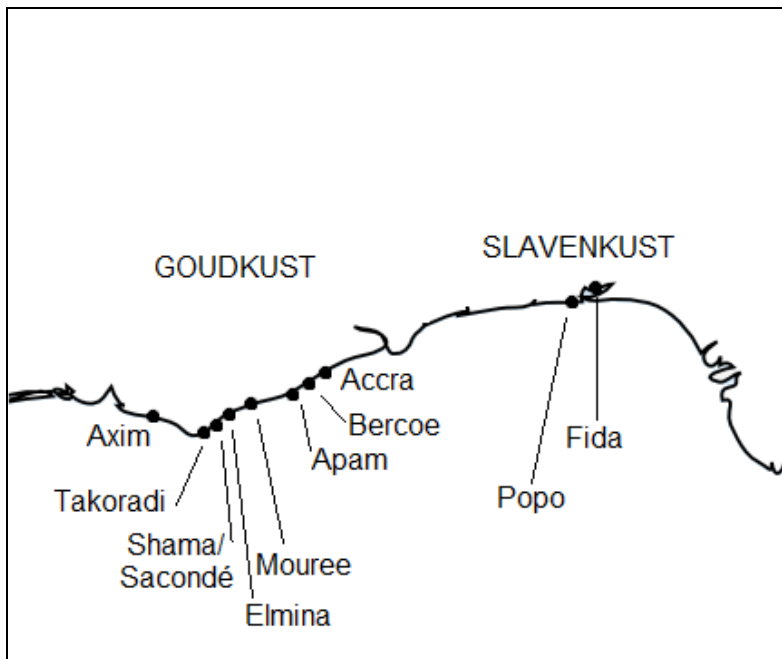
Lijst van illustraties	3
Inleiding	6
Hoofdstuk 1: De kennishorizon van marineofficieren	8
Hoofdstuk 2: Pieter van Hoogwerff Gz.	24
Hoofdstuk 3: Jacob Andries van den Velden	41
Conclusie	55
Bibliografie	58

Lijst van illustraties

Kaart 1: West-Afrika vanaf Goeree tot Gabon	4
Kaart 2: De Goud- en Slavenkust	5
Figuur 1: De fregatten <i>Castor</i> en <i>Briel</i> in gevecht met de Engelse fregatten <i>Flora</i> en <i>Crescent</i> , 1781	23
Figuur 2: De <i>Boreas</i> op de rede van Elmina, 1771	40

Kaart 1: West-Afrika vanaf Goeree tot Gabon

Kaart 2: De Goud- en Slavenkust

Inleiding

Over de Nederlandse marine in de achttiende eeuw zijn de afgelopen dertig jaar heel wat interessante gegevens opgediept. Er is rijk archiefmateriaal voor handen, alleen al in het archief van de Admiraliteiten. De geschiedenis van de Nederlandse marine en haar officieren heeft bij nadere beschouwing niet langer de kleurloosheid die aanvankelijk toegeschreven werd aan deze periode in de zee-geschiedenis. Zelfs een kleinschalig onderzoek als dit legt allerlei verbanden bloot naar familie-geschiedenis, sociale en politieke geschiedenis, en economische geschiedenis. Tegen de achtergrond van twee kruistochten naar West-Afrika heb ik een aantal van deze thema's behandeld. Hoofdstuk 2 gaat over de kruistocht van het Rotterdamse fregat *Castor* onder kapitein Pieter van Hoogwerff Gz. (1731-1809) in 1768-1770 naar West-Afrika. Hoofdstuk 3 gaat over de kruistocht van het Amsterdamse fregat *Boreas* onder kapitein Jacob Andries van den Velden (1740-1780) in 1770-1772 naar dezelfde bestemming. Beide reizen omvatten ook taken in Suriname, maar die zijn buiten beschouwing gelaten.

Hoofdstuk 1 is een bibliografisch essay, dat ik op drie manieren heb geconstrueerd. Ten eerste heb ik opmerkingen over de literatuur die tot nu toe over de marine in de achttiende eeuw en over het Nederlandse beeld van Afrika en de Afrikanen in de achttiende eeuw is verschenen erin verwerkt. Ten tweede is het een inleiding op het archiefmateriaal dat ik geraadpleegd heb. Ten derde is het een essay dat een begin moet zijn van een uitgebreidere sociale geschiedenis van Nederlandse marineofficieren tussen 1750 en 1790. In het hoofdstuk zal ik eerst de marine-geschiedenis van de achttiende eeuw in het kort behandelen. Vervolgens ga ik in op wat de marine rond 1770 in West-Afrika te zoeken had. Daarna behandel ik het concept van een 'intellectuele elite' van marineofficieren. Hierbij ga ik enerzijds in op onderlinge verbintenissen tussen marineofficieren die als 'intellectueel' beschouwd kunnen worden. Anderzijds behandel ik kort enkele familieverbanden met patricische families, die deze marineofficieren verbonden aan de sociaal-politieke elite van de achttiende-eeuwse Republiek. Ten slotte ga ik wat gedetailleerder in op welke informatie over West-Afrika beschikbaar was in de achttiende eeuw. Aan de ene kant slaat dat op welke

informatie daadwerkelijk in de vorm van memoranda, resoluties, journalen en kaarten beschikbaar was. Aan de andere kant behandel ik bronnen die in brede zin beschikbaar waren en *misschien* geraadpleegd zijn. Om dat honderd procent vast te stellen, dient uitgebreid boekhistorisch onderzoek uitgevoerd te worden naar het drukwerk dat deze officieren in hun leven lazen en/of bezaten. Dit gedeelte van hoofdstuk 1 is dan ook meer een vingerwijzing dan een alomvattend exposé.

Hoofdstuk 2 en 3 volgen hetzelfde stramien. Eerst worden kapiteins Pieter van Hoogwerff en Jacob Andries van den Velden biografisch ingeleid. Deze gedeelten lijken op het stuk in hoofdstuk 1 waar familieverbanden van marineofficieren worden beschreven, maar zijn uiteraard gedetailleerder. Vervolgens worden in beide hoofdstukken chronologisch de respectievelijke reizen beschreven. Ik heb mijzelf drie vragen gesteld. Wat en hoe schrijven Van Hoogwerff en Van den Velden over West-Afrika en de Afrikanen? Hoeveel lijken zij te weten over deze streek en hoe komen zij aan hun informatie? Hoe vatten zij hun taken op?

Hoofdstuk 1: De kennishorizon van marineofficieren¹

De Nederlandse marine in de achttiende eeuw was de erfopvolger van de illustere oorlogsvloot van de zeventiende eeuw, maar in de praktijk niet opgewassen tegen de Engelse marine en een schim van zichzelf. De Britse maritiem historicus N.A.M. Rodger schrijft dat aan het begin van de achttiende eeuw dat ‘the Dutch admiralties were financially exhausted’.² Dat is vanuit het Britse perspectief en het zegt alleen wat over de netelige financiële situatie waarin de admiraliteiten zich na de dure Gouden Eeuw van oorlogen ter zee bevonden. In eerste instantie was er van de Britten aan het begin van de achttiende eeuw weinig te vrezen, omdat ze tot dezelfde coalities behoorden of omdat de Republiek neutraal was. Tussen 1720 en 1760 is deze situatie toch zo verandert dat het expliciet één van de doelen van de reizen van Van Hoogwerff en Van den Velden was informatie in te winnen over de Engelse aanwezigheid op de plaatsen waar de *Castor* en de *Boreas* langs zeilden.

Na de Vrede van Utrecht in 1713 konden de admiraliteiten zich enigszins financieel herstellen.³ Als verarmde grootmacht probeerde de Republiek buiten nieuwe, kostbare oorlogen te blijven. De Staten-Generaal gebruikten de overgebleven schepen vooral voor het konvoieren van koopvaardij- en vissersschepen. Toen de Republiek in 1744 volgens verdragsbepaling ‘bondgenoot’ Groot-Brittannië moest voorzien van schepen tegen Frankrijk kon zij dat nauwelijks. In 1747-1748 moesten de Britten te hulp komen tegen een Franse aanval op de zuidgrens van de Republiek. Tussen 1748 en 1780 deden de Nederlandse marineschepen vooral dienst in konvoien en tijdens kruistochten in de Middellandse Zee om de Barbarijse kapers aan de vredesbepalingen van 1728 te houden. Aan de Suriname-rivier werd opgetreden tegen smokkelaars. De Nederlandse handelsvloot profiteerde in de jaren 1750 en 1760 van de Zevenjarige Oorlog (1756-1763) tussen Engeland en Frankrijk door goederen te leveren aan Frankrijk. De Britten eisten een recht op visitatie op. In de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog (1776-

¹ Het begrip ‘kennishorizon’ werd ontleend aan: A. Sens, *‘Mensap, heiden, slaaf’*. *Nederlandse visies op de wereld rond 1800* (Den Haag 2001), hoofdstuk 1.

² N.A.M. Rodger, *The command of the ocean. A naval history of Britain 1649-1815* (Londen 2006³) 227.

³ J.R. Bruijn, *Varend verleden. De Nederlandse oorlogsvloot in de 17de en 18de eeuw* (Amsterdam 1998) 192.

1783) speelde de Nederlandse handelaren op Curacao en St. Eustatius eveneens een belangrijk rol in de handel met de opstandige Amerikanen. Dat zette druk op de relatie van Groot-Brittannië en de Republiek. In 1780 zouden deze spanningen op de Vierde Engelse Oorlog (1780-1784) uitlopen.⁴ Het overwicht van de Royal Navy en de gewapende neutraliteit die de marine moest bewaken tegenover de Britten manoeuvreerden marineofficieren in een rare positie in de jaren 1760 en 1770. In de scheepsjournalen die in hoofdstukken 2 en 3 centraal staan, komt dit sterke zelfbewustzijn ten opzichte van de Engelse marine naar voren (maar hier wordt er niet specifiek op ingegaan). Overigens brachten de *Castor* en de *Boreas* het er in Afrika beter vanaf, als we hun bevelhebbers moeten geloven, dan de Engelse marineschepen die zij tegenkwamen. De *Weazle* verloor in 1769 een groot deel van zijn bemanning aan ziekte. Het rendez-vous met de *Rainbow* tijdens de kruistocht van de *Boreas* ging ook niet zonder problemen.⁵

De Admiraliteiten van de Maze en Amsterdam waren ondanks alle problemen in staat tussen 1767 en 1771 drie kleine fregatten vrij te maken om uitgebreide kruistochten langs Madeira, de Canarische Eilanden, West-Afrika, Suriname en het Caribische gebied te ondernemen. Doorgaans gingen patrouillerende marineschepen rechtstreeks naar Suriname. De reis van kapitein May op de *Amazon* vond plaats tussen 1767 en 1769. Er is een scheepsjournaal van bewaard gebleven, tussen de papieren van Van den Velden.⁶ Vervolgens bezocht Pieter van Hoogwerff Gz met de *Castor* de Guinese kust, in 1769, gevolgd door Van den Velden met de *Boreas* in 1771. Om het jaar konden de Nederlandse bestuurders op de West-Afrikaanse kust zich dus verheugen op visitatie van de Nederlandse marine en – bij gevolg – op aandacht van de Staten-Generaal, de West-Indische Compagnie, de Middelburgse Commercie Compagnie en particuliere handelaren.

Maar het waren, objectief gezien, maar drie schepen in vier à vijf jaar. De *Amazon*, de *Castor* en de *Boreas* gingen niet vergezeld van een zusterschip. De *Rainbow* werd in 1771 vergezeld door de *Weazle*, al is het maar de vraag of dit een

⁴ Bruijn, *Varend verleden*, 193-196.

⁵ Zie hoofdstuk 3.

⁶ Nationaal Archief, Den Haag, Admiraliteiten, Collectie Van den Velden (1.01.47.17), inv. 78, Journaal gehouden door ? op de *Amazon* tijdens een reis onder kapitein Willem May naar de kust van Guinee en de West-Indische koloniën, 1767-1769. Ibidem, inv. 79 betreft een uittreksel van dit journaal, waarschijnlijk opgemaakt ten behoeve van andere kapiteins die naar West-Afrika zouden varen, o.a. Van den Velden.

bewuste opzet van de Engelse admiraliteit was. De *Weazle* werd wel exclusief in West-Indië en West-Afrika ingezet.⁷ Feit blijft dat de Nederlandse marine in de tweede helft van de achttiende eeuw voornamelijk kruiste in het Kanaal, reizen ondernam naar de Middellandse Zee en vrij regelmatig naar het Caribische gebied en Suriname ging ter patrouille. West-Afrika werd amper bezocht, al zijn de drie voornoemde reizen een duidelijke aanwijzing van een taak voor de marine aldaar.⁸ Hiermee is uiteraard niet bewezen dat de Nederlandse marine in de tweede helft van de achttiende eeuw niet zo krachteloos was als wordt beweerd, maar van kleurloosheid kan met zoveel reizen en bijbehorende bronnen geen sprake meer zijn.

Wat had de Nederlandse marine in West-Afrika te zoeken? Men moest daar vooral *onderzoeken*. Vreemd is het niet dat marineschepen eind achttiende eeuw daarom een groter deel van de West-Afrikaanse kust moesten bevaren dan strikt voor Nederlands gebied werd gehouden. Naast de West-Indische Compagnie (WIC), die vanaf 1734 nog amper als actieve handelsorganisatie maar meer als passieve beheersorganisatie optrad, was eveneens de Middelburgse Commercie Compagnie (MCC) op de West-Afrikaanse kust actief. Naast WIC en MCC dreven ook particulieren handel op West-Afrika, sinds de handel tegen recognitie was vrijgegeven.⁹ Bij Van den Velden komen we een ander schip van Rochussen en Van Coopland tegen. Tevens één van Meyners en Hamilton. Zowel Van Coopland & Rochussen en Meyners & Hamilton waren bekende Rotterdamse slavenhandelfirma's.¹⁰ In ieder geval strekte het handelsgebied van de Nederlanders zich uit voorbij het kerngebied van de WIC. Dat gebied, de Goudkust, reikte van Kaap Apollonia of het iets oostelijker gelegen Kaap Three Points tot aan de nederzetting Accra, net iets voor de Bocht van Guinee (zie kaarten 1 en 2 op pagina 4 en 5).¹¹

⁷ De *Weazle* was in 1768 in West-Indië en in 1769 in West-Afrika onder kapitein Thomas Pasley, en van 1771 tot 1773 in West-Afrika onder kapitein Caesar Young. Young keerde in 1773 terug over Tenerife, waar hij een katholieke priester omkocht om hem een mummie van de oorspronkelijke bewoners van het Canarische eiland mee te laten nemen. De vrouwelijke mummie werd aan de bibliotheek van Trinity College, Cambridge geschonken, zie: NN, *The annual register, or a view of the history, politics and literature for the year 1773* (Londen: J. Dodsley, 1774) 66.

⁸ Bruijn, *Varend verleden*, 194-195. West-Afrika wordt niet genoemd, maar lijkt mij geen onbelangrijke bestemming.

⁹ H.J. den Heijer, *De geschiedenis van de WIC* (Zutphen 2002³) 180.

¹⁰ NA, Admiraliteiten (1.01.46), inv. 1069, deel A, Journaal van kapitein Pieter van Hoogwerf Gz. op de *Castor*, 1768-1770, 13 september 1769; ibidem, Admiraliteiten/Van den Velden, 'Particuliere aantekeningen' van de *Boreas*, 1770-1771, f. 24. Zie tevens hoofdstukken 2 en 3 voor Van Coopland & Rochussen en Meyners & Hamilton.

¹¹ Den Heijer, *WIC*, 123-124.

Maar een kapitein van een slavenschip van de MCC werd in 1742 bijvoorbeeld opgedragen slaven te halen in Sierra Leone of anders aan de Greinkust of Ivoorkust tot Kaap La Hoe.¹² We vinden zowel Van Hoogwerff als Van den Velden in deze gebieden terug. Hun economische bespiegelingen betreffen voornamelijk dit gebied of het meer zuidoostelijk gelegen Fida. Van den Velden begon zijn reis dicht langs de kust bij Kaap Montserrado, grofweg het huidige Monrovia in Liberia. Van Hoogwerff wendde zijn steven al iets eerder naar de Afrikaanse kust, namelijk nabij Kaap Monte, grofweg het huidige Robertsport, Liberia. Vanaf daar voeren beide fregatten de Greinkust en de Ivoorkust langs totdat zij de Goudkust bereikten. Van Hoogwerff voer vanaf Elmina over Principe direct naar Suriname. Van Van den Velden reisde meer zuidoostelijk tot Fida en voer vervolgens eveneens over Principe naar Suriname.

Voor Van den Velden zijn expliciete instructies bewaard gebleven, terwijl Van Hoogwerff deze instructies in daad bijna letterlijk lijkt te volgen. Ik heb ze daarom als representatief beschouwd, in ieder geval voor de periode 1767-1771. Het zwaartepunt lijkt te liggen bij het Surinaamse deel van de reis. Hier kreeg Van den Velden de opdracht informatie te verzamelen over de politieke, sociale en economische situatie van de koloniën in Suriname, Essequibo en Demerary. In West-Afrika lijkt het of Van den Velden vooral een toneelstukje moest opvoeren. Hier diende alleen de aanwezigheid van de Nederlandse marine kenbaar gemaakt te worden. Hij moest met de *Boreas* dicht langs de kust varen, maar alleen ankeren in Axim, Elmina en Principe. Van den Velden moest zich afzijdig houden van eventuele conflicten tussen Nederlandse en Engelse handelaren, maar wel informatie over hen inwinnen.¹³ Vreemd genoeg werd in instructies omtrent een mogelijk treffen met de Britse marine niet voorzien. Achter deze orders lijken zowel politieke als economische motieven te zitten. In het algemeen zal blijken dat Van Hoogwerff en Van den Velden redelijk gedetailleerde economische informatie verzamelden, die door de Admiraliteiten en Staten-Generaal zeker gewaardeerd zal zijn.

Waren marineofficieren halverwege de achttiende eeuw wel in staat om zulke informatie te verzamelen? De mogelijkheden die zij hadden tot het verwerven van

¹² Sens, *Mensaap*, 176, noot 48.

¹³ NA, Admiraliteiten/Van den Velden, inv. 24, Instructie aan kapitein J.A. van den Velden, d.d. 27 november 1770, ff. 25-27.

kennis en de daadwerkelijke kennis die zij bezaten over West-Afrika worden straks belicht. In het algemeen verbeterde het kennisniveau van marineofficieren in de tweede helft van de achttiende ten opzichte van de eerste helft, maar dat slaat voornamelijk op technisch-wetenschappelijke kennis. Omdat veel marineofficieren in de achttiende eeuw op jonge leeftijd in dienst gingen bij één van de vijf admiraliteiten genoten zij niet veel institutioneel onderwijs. Er zijn weinig voorbeelden van officieren die eerst een uitgebreide schoolloopbaan aan Latijnse school en universiteit hebben doorlopen. Desondanks is er volgens de Leidse historicus J.R. Bruijn in technisch-wetenschappelijk opzicht sprake van een ‘intellectuele elite’ van marineofficieren in de tweede helft van de achttiende eeuw.¹⁴ Hij stelt dat – in het algemeen – de marineofficieren beter opgeleid werden binnen de marine en dat zij in tegenstelling tot hun voorgangers meer verstand hadden van zeilen, navigeren en het oorlogswerk ter zee. De marineofficieren bezaten dus praktische scheepskennis en door hun reizen ook ervaringskennis van uiteenlopende gebieden, voornamelijk het Kanaal en de Atlantische Oceaan. Tevens in grote mate van de Middellandse Zee. Zelfs ondernamen de officieren wetenschappelijke metingen, schreven zij verhandelingen en behoorden zij tot wetenschappelijke genootschappen.¹⁵

Bruijn identificeerde een aantal van die marineofficieren, vrijwel allemaal kapiteins of hoger: Willem May (1725-1807), Pieter Melvill (1743-1826), Johan Splinter Stavorinus (1739-1788),¹⁶ Frederik Sigismund van Bylandt (1749-1828) en Lodewijk van Bylandt (1718-1793), Jan Hendrik van Kinsbergen (1735-1819), Jan Olphert Vaillant (1751-1800) en Jacob Andries van den Velden (1740-1780). Deze groep is uit te breiden met een aanzienlijk aantal kapiteins en luitenanten van grofweg

¹⁴ Sommige officieren volgden wel uitgebreid onderwijs, bijvoorbeeld Balthazar Constantijn Smislaert. Hij ging naar de Latijnse school en studeerde rechten voordat hij in dienst ging bij de Admiraliteit van Amsterdam, zie: A.J. van der Aa, ‘Smislaert, Balthazar Constantijn’, in: idem, *Biografisch woordenboek der Nederlanden* (Haarlem 1877) xvii 768.

¹⁵ Bruijn, *Varend verleden*, 229-231. Op dit lidmaatschap van wetenschappelijke genootschappen valt het een en ander af te dingen. Bruijns bron is: C.A. Davids, *Zeezezen en wetenschap. De wetenschap en de ontwikkeling van de navigatietechniek in Nederland tussen 1585 en 1815* (Amsterdam 1986) 320, 459 noot 48 en 476-477. De meeste officieren werden pas in de jaren 1790 lid van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap (PUG). De bedoelde Van den Velden is waarschijnlijk Jan van den Velden (Jacob Andries was in 1780 al overleden). F.S. van Bylandt werd pas in 1822 lid van het PUG, zie: A.J. van der Aa, ‘Bylandt-Halt, Frederick Sigismund Graaf van’, in: idem, *Biografisch woordenboek der Nederlanden* (Haarlem 1855) ii 1701-1703.

¹⁶ Johan Splinter Stavorinus was tevens directeur van de Middelburgse Commerce Compagnie van 1780 tot 1788, zie: Zeeuws Archief, Archief van de Middelburgse Commerce Compagnie, Inleiding tot de inventaris, 3.1 Directeuren van de MCC, URL: <<http://www.archieven.nl/nl/search-modonly?mivast=239&mizig=210&miadt=239&micode=20&miview=inv2>>.

dezelfde leeftijd.¹⁷ Een aantal van deze mannen verbond zich op één of andere manier aan (of was al lid van) ‘deftige’ families. In het algemeen kwamen marineofficieren gedurende de hele achttiende eeuw uit de hogere regionen van samenleving in de Republiek.¹⁸ Bovendien correspondeerden zij met elkaar.¹⁹

Ten eerste de ‘intellectuele’ kant van de elitevorming. Interessant is het dat een officier als Van den Velden (of zijn zoon, Jan, die viceadmiraal zou worden) afschriften van scheepsjournalen van Lodewijk en Frederik Sigismund van Bylandt bewaarde. Daarnaast verzamelde hij of iemand gerelateerd aan hem allerlei stukken en journalen van andere marineofficieren, zoals kapiteins Willem May, George Willem Hendrik van der Feltz (1739-1778),²⁰ Quirijn Dabenis (1722-1796), Andries Hartsinck (1720-1788), Jan Hendrik van Kinsbergen (1735-1819), Maerten Haringman (1715-1784), Cornelis Vis,²¹ C. van Vlierden, Bonifacius Cau (1740-1804), D.S. van Reijneveld, G. Smislaert (waarschijnlijk dezelfde als Balthazar Constantijn Smislaert, die in 1784 commandant van de noodlottige *Drenthe* was) en Jan van Kruyne. Om aan te geven dat de banden verder reikte dan de rang van kapitein: Van den Velden bezat ook een journaal van luitenant Rutger van Schleusing. Zij waren allen tijdgenoten, het zij mentoren, het zij generatiegenoten. Het belang van de verzamelwoede van Van den Velden of iemand gerelateerd aan hem kan niet onderschat worden. In zijn collectie rust bijvoorbeeld statistisch en scheepsbouwkundig materiaal uit de tijd zelf, zoals een lijst van

¹⁷ Aangezien veel van deze officieren stamvaders waren van een patricische of zelfs adellijke familie in de negentiende eeuw valt hun genealogie vaak gemakkelijk uit te pluizen in de collecties van het Centraal Bureau voor Genealogie te Den Haag. Voor Pieter van Hoogwerff en Jacob Andries van den Velden is dit voor dit werkstuk *in situ* gedaan. Bovendien zijn een aantal hogere c.q. bekendere officieren al beschreven in: L. Eekhout, *Het admiralenboek. De vlagofficieren van de Nederlandse marine 1382-1991* (Amsterdam 1992), T. Roodhuyzen-Van Breda, *In woelig vaarwater. Marineofficieren in de jaren 1779-1802* (Amsterdam 1998) en J.R. Bruijn en A.C. Meijer et al. (red.), *Marinekapiteins uit de achttiende eeuw. Een Zeeuws elftal* (Middelburg 2000). Van bekende officieren als J.C. van der Hoop en J.H. van Kinsbergen zijn voorts biografieën verschenen: N. Habermehl, *Joan Cornelis van der Hoop (1742-1825). Marinebestuurder voor stadhouder Willem V en koning Willem I* (Amsterdam 2000) en R. Prud’homme van Reine, *Jan Hendrik van Kinsbergen 1735-1819. Admiraal en filantroop* (Amsterdam 1990).

¹⁸ Bruijn, *Varend verleden*, 223.

¹⁹ Bijvoorbeeld Jan Hendrik van Kinsbergen met Jacob Andries van den Velden: Prud’homme van Reine, *Van Kinsbergen*, 108.

²⁰ Van der Feltz was luitenant onder Van den Velden tijdens de kruistocht van de *Boreas* in 1771-1772. Het betreft hier dezelfde Van der Feltz die op 15 september 1778 om het leven kwam toen zijn fregat, de *Alphen*, in de haven van Curaçao zonk toen de kruitkamer tot ontploffing gebracht werd door een levensmoede of gekrenkte konstabel, zie: W. Nagelkerken, *De noodlottige geschiedenis van het Hollandse fregat Alphen. Geëxplodeerd en gezonken in 1778 in de haven van Curaçao* (Willemstad 2009).

²¹ Cornelis Vis was tevens directeur van de Middelburgse Commercie Compagnie van 1769 tot 1789, zie: ZA, MCC, Inleiding tot de inventaris, 3.1 Directeuren van de MCC. Zie tevens noot 17.

marineschepen die in 1768 in dienst waren bij de Admiraliteit van Amsterdam.²² Daarnaast bevat de collectie aantekeningen over ‘den practische stuurmanskunst en den dienst ter zee’, een stuk getiteld ‘Aanmerking door den heer capiteijn Meurer over de kaart van Mackensie’²³ en vele journalen die in de officiële archieven van de Admiraliteiten en de Staten-Generaal niet meer bestaan.

Maar ook andere officieren hadden de neiging journalen en papieren van medeofficieren te verzamelen. Een ander voorbeeld is een kopie van het scheepsjournaal van 1768-1770 van Pieter van Hoogwerff Gz. (zie hoofdstuk 2) dat in het bezit was van de Rotterdamse kapitein Pieter Melvill.²⁴ Een officier als de Amsterdammer Joan Cornelis van der Hoop (1741-1824) – die meer als bestuurder dan als commandant actief was – verzamelde voor zijn functie ook allerlei interessante stukken, zoals een serie van instructies en orders (in afschrift) die tussen 1767 en 1791 uit naam van stadhouder en admiraal-generaal Willem V aan commandanten van de Admiraliteit van Amsterdam werden meegegeven.²⁵ De Zeeuw Hendrik August van Kinckel (1747-1821) – een officier die, hoewel nog niet genoemd, met gemak kan worden toegevoegd aan de groep officieren die zich aftekent – bewaarde naast de vragen van zijn luitenantsexamen tevens kopieën van brieven, monsterrollen en resoluties van kapiteins als Van Kinsbergen, Stavorinus en Haringman.²⁶

Ten slotte vonden de uitwisselingen tussen collega’s ook hun neerslag in druk. De groep marineofficieren werd intellectueel aangevoerd door Van Kinsbergen. Jan Hendrik van Kinsbergen was de hoogvlieger van het gezelschap: hij was erg begaan met het hervormen van de marine en het verwerven van praktische zeemanskennis. Eerst

²² Gerelateerd aan hem, omdat de stukken van May, Van der Feltz et al. zijn ondergebracht onder het kopje ‘Afkomstig van?’. De Collectie Van den Velden is echter door kleinzoon van Jacob Andries van den Velden overgegeven aan het Nationaal Archief. De lijst van schepen bevindt zich in: NA, Admiraliteiten/Van den Velden, inv. 72 en staat gedeeltelijk afgebeeld in: Nagelkerken, *Fregat Alphen*, 26. Ook de Algerijnse vloot wordt in deze lijst beschreven.

²³ NA, Admiraliteiten/Van den Velden, inv. 69-70 en 71. Frederik Alexander Meurer (1749-1811) schreef een commentaar op een kaart van de Schotse cartograaf Murdoch Mackenzie (1712-1797).

²⁴ Getuige het opschrift op de kaft van: Nederlands Scheepvaartmuseum, Amsterdam, inv. A.0477(09h), *Journaal van Pieter van Hoogwerff Gz* gehouden tijdens een reis met de *Castor*, 1768-1770. Het is gelijkloidend aan het exemplaar in: NA, Admiraliteiten, inv. 1170a.

²⁵ NA, Admiraliteiten, Collectie Van der Hoop (1.01.47.29), inv. 5, Instructies en orders van prins Willem V voor commandeurs van schepen. Onder deel I van de inventaris, ‘Advocaat-fiscaal bij de Admiraliteit van Amsterdam’.

²⁶ NA, Admiraliteiten, Collectie Van Kincke (1.01.47.11), inv. 13 en 41-53. Zie over Van Kinckel ook: F.C.P. van der Horst, “Daar donderd het canon van Kinckel aan de Theems!” Hendrik August, baron Van Kinckel, 1747-1821’, in: J.R. Bruijn en A.C. Meijer et al. (red.), *Marinekapiteins uit de achttiende eeuw. Een Zeeuws elftal* (Middelburg 2000) 167-181.

trad hij nog op als assistent van Lodewijk van Bylandt, maar al gauw manifesteerde Van Kinsbergen zich als een zelfstandig ‘wetenschapper’ en officier. Zijn *Grondbeginselen der zeetactiq* (1782) werd erkend als een belanghebbend werk, beter dan Van Bylandts geschriften. In het voorwoord van een later boek, *Beschryving van den Archipel* (1793), liet Van Kinsbergen weten dat dát boek was ontstaan in gesprek met en ten dienste van zijn ‘Vrienden’, zonder twijfel medeofficieren.²⁷ Er moet nog opgemerkt worden dat deze contacten zich niet beperkten tot collega’s binnen dezelfde admiraliteit. De journalen die Van den Velden c.s. verzamelden en bewaarden, behoorden tot kapiteins van de Admiraliteiten van Amsterdam, de Maze en Zeeland. De Zeeuw Van Kinckel legde de nadruk op mede-Zeeuwen, maar had ook stukken van Amsterdam en van de Maze in zijn bezit.

De experimentele activiteiten (in tegenstelling tot de educatieve), die vooral betrekking hadden op stuurmanskunst en navigatietechniek, konden op weinig steun vanuit de admiraliteiten rekenen. Frederik Sigismund van Bylandt schafte zelf een zakchronometer aan. Lodewijk van Bylandt en Melvill experimenteerden uit eigen beweging met nieuwe kompassen.²⁸ Van den Velden deed in 1771 melding van proeven met thermometers van de Fahrenheitschaal, die hij op diverse plaatsen op zijn fregat liet hangen om een gemiddelde temperatuur te kunnen berekenen.²⁹ Pieter van Hoogwerff en één van zijn luitenants, Pieter Nicolaas van Son (1741-1794), noteerden bijna elke dag getrouw de geografische positie waarop zij zich bevonden.³⁰ Deze ‘experimenten’ werden grotendeels uitsluitend in scheepsjournalen vastgelegd. De ‘intellectualiteit’ drukte zich dus vooral uit in kaarten en instrumenten beproeven en metingen doen, een interesse tonen in andermans ervaringen en het uitwisselen van informatie in de vorm van kopieën van scheepsjournalen, aantekeningen, brieven en boeken.

Ten tweede de verbintenissen van de marineofficieren aan patricische en adellijke families en belangrijke organisaties. Goede voorbeelden zijn de Van Bylandts

²⁷ Prud’homme van Reine, *Van Kinsbergen*, passim; J.H. van Kinsbergen, *Beschryving van den Archipel, tot nut van den krygsman, zeevarenden en handeldryvenden* (Amsterdam: Johannes Allart, 1793). De ‘Archipel’ is bij Van Kinsbergen wat nu de Griekse en Turkse eilandengroepen in de Ionische en vooral Egeïsche Zee zijn.

²⁸ Bruijn, *Varend verleden*, 231.

²⁹ NA, Admiraliteiten/Van den Velden, inv.27, Particuliere aantekeningen van een reis met de *Boreas*, 1770-1771, f. 3r.

³⁰ NA, Admiraliteiten, inv. 1170a, Journaal van Van Hoogwerff, passim; Scheepvaartmuseum, inv. A.0573(02), Journaal gehouden door P.N. van Son onder kapitein Pieter van Hoogwerff tijdens een reis met de *Castor*, 1768-1770, passim.

en de Hartsincks, die met elkaar verwant waren. Lodewijk en Frederik Sigismund van Bylandt, oom en neef, stamden uit het Gelderse geslacht van de graven Van Bylandt.³¹ Frederik Sigismund trouwde in 1786 met Susanna Maria Cornelia Hartisinck (1758-1824). Zij was de dochter van Cornelis Hartsinck (17?-17?). Hij was de broer van Jan Jacob Hartsinck (1716-1779), die een belangwekkend boek over de negers van Suriname schreef (zie pagina 19), en schout-bij-nacht Andries Hartsinck.³² De Hartsincks waren sterk betrokken bij de West-Indische Compagnie.³³ De oudste zoon van Jacob Andries van den Velden, de viceadmiraal Jan baron van den Velden (1768-1854), trouwde in 1795 met Jacoba Hartsinck (1766-1801), zus van Van Bylandts vrouw.³⁴ Jan Hendrik van Kinsbergen trouwde met Hester Hooft (1748-1795). Haar vader, Hendrik Danielsz. Hooft (1716-1794) stamde uit de Amsterdamse patriciersfamilie Hooft en was gecommiteerde ter Admiraliteit van Amsterdam.³⁵ De ‘Rotterdammer’ Pieter Nicolaas van Son – onder Van Hoogwerff als luitenant nog een bijfiguur, maar later zelfstandig kapitein – was de zoon van een Oost-Indisch koopman. Hij trouwde met Adriana Françoisa Petronella van Tengenagell (1741-1807). Zij was de dochter van Alexander Gijsbert van Tengenagell (1713-1779), heer van Gellicum en Groot-Bullesheim, geadmitteerd in ridderschap van Nijmegen en gecommiteerde ter Admiraliteit van de Maze.³⁶ Tot slot kunnen we nog noemen de Zeeuwse kapiteins Johan Splinter Stavorinus en Cornelis Vis, die directeurs werden van de Middelburgse Commercie Compagnie.³⁷ Opvallend zijn de verbintenissen met de hogere echelons van de Admiraliteiten, de WIC en/of de MCC. Die vinden we bij Van Hoogwerff en Van den Velden ook terug.

³¹ H. van Rijn, ‘Bylandt, Frederik Sigismund van’, in: *Biografisch Woordenboek van Nederland*. URL: «http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/BWN_1780tot1830/lemmata/data/Bylandt», geraadpleegd 20 juni 2012.

³² *Ibidem*.

³³ Jan Jacob Hartsincks vader was directeur van de Sociëteit van Suriname. Jan Jacob zelf was werkzaam bij de Admiraliteit van Amsterdam en de West-Indische Compagnie, maar niet in Suriname, waarover hij schrijven zou, zie: J.C.E. Bartelds, ‘Hartsinck, Jan Jacob’, in: P.C. Molhuysen e.a. (red.), *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek* (Leiden 1930) VIII 699-701.

³⁴ ‘J. van den Velden’, *Parlementair Documentatie Centrum Universiteit Leiden*, URL: «<http://www.parlement.com/9291000/biof/04041>», geraadpleegd 20 juni 2012.

³⁵ A.J. van der Aa, ‘Hooft, Mr. Hendrik’, in: idem, *Biografisch woordenboek der Nederlanden* (Haarlem 1867) VIII-2 1095-1096.

³⁶ ‘Eindreeks 136 (Van Nuffelen)’, *Gens Nostra. Maandblad der Nederlandse Genealogische Vereniging* 45-10/11 (1990) 499-504, aldaar 503.

³⁷ Zie noten 16 en 21.

In het algemeen wordt door de Amsterdamse historica Angeline Sens verondersteld dat bepaalde kennis van Afrika en Afrikanen wijdverbreid was. Zij concentreerde zich in haar studie over Nederlandse visies op de wereld rond 1800 op Nederlandstalige gedrukte bronnen, die volgens haar de grootste verspreiding dus bekendheid kenden in laat achttiende-eeuws Nederland.³⁸ Overigens zal elke boekhistoricus daartegenin brengen dat slechts een klein gedeelte van de Nederlandse bevolking in de achttiende eeuw non-fictieve werken van niet-religieuze aard las. Wij moeten ons bij deze brede verspreiding geen moderne massaconsumptie voorstellen.³⁹ Maar de zeeofficieren konden in ieder geval schrijven en lezen. Uit hoofde van hun werk zullen zij de beschikking hebben gehad over die non-fictieve werken (sommige wel religieus), al was aan het eind van de achttiende eeuw maar elkaars journalen en meer krijgstactisch werk (in manuscript, ook een vorm van communicatie die niet onderschat moet worden),⁴⁰ een Nieuw Testament,⁴¹ een gedrukt overzicht van seinen, en een ‘zee-fakkel’ of zeemansboek.⁴² J.R. Bruijn stelt dat doortastende officieren ten minste instrumenten en leerboeken over de stuurmanskunst nodig hadden om hun promotie-examens door te komen.⁴³

Eén zo’n ‘zee-fakkel’ of atlas die waardevolle informatie bevatte, was Claes Jansz Voogts *Zee-fakkel*, voor het eerst in vijf delen gedrukt door de Amsterdamse drukker en kaartenmaker Johannes van Keulen tussen 1682 en 1684. Dit kan best ‘de hollandsche kaart van Van Keulen’ zijn, die Van Hoogwerff beschrijft (zie hoofdstuk 2)

³⁸ Sens, *Mensaap*, xv.

³⁹ Zie bijvoorbeeld: J. de Kruif, *Liefhebbers en gewoontelezers. Lees cultuur in Den Haag in de achttiende eeuw* (Zutphen 1999) 261-267 en 337. Ongeveer 38% van de Haagse bevolking had geen boeken. Slechts 5% van onderzochte boedelinventarissen in Den Haag bevat meer dan 150 boeken.

⁴⁰ Bruijn, *Varend verleden*, 231: ‘[Lodewijk] van Bylandt publiceerde in 1767 zijn *Zee-tactick of grondregulen der krijgskunde ter zee* (...). Meer dan 750 exemplaren werden ervan gedrukt en vele officieren bestelden het.’

⁴¹ Zelfs enkele niet-officieren aan boord van het fregat *Castor* onder kapitein Pieter van Hoogwerff (zie hoofdstuk 3) bezaten boeken. Matroos H.G. Verweys bezat een Nieuw Testament; de chirurgijn, Theodorus de Vlieg (technisch gesproken wel een officier, maar geen hoge), had chirurgijnboeken tot zijn beschikking. Wél een officier, de opperstuurman H. Wendorp, bezat een psalmboek, losse zeekaarten en een zeeboek. Die laatste twee zaken werden verkocht aan commandeur Van Schuylenburg, zie: NA, Admiraliteiten, Collectie Van Ilcksen, inv. 7, Brieven en papieren van de reis met het fregat *Castor*, 1768-1770, Verkooprekening van de boedel van H. Wendorp, s.d.; ibidem, Verkooprekening van de boedel van Theodorus de Vlieg, januari 1769; ibidem, Verkooprekening van de boedel van H.G. Verweys, 19 januari 1769.

⁴² Van den Velden bezat in ieder geval zo’n boek, met beschrijving van kustkenmerken, zoals bergen, heuvels, bakens, etc. (zie hoofdstuk 3).

⁴³ Bruijn, *Varend verleden*, 230.

als inadequaar.⁴⁴ Deel vijf van Voogts boek beschrijft ‘de Zee-Kusten van Guinea, Angola, der Caffers en Braziliën’, ‘nooyt voor dezen aldus beschreven’. Deze citaten zijn genomen uit het opschrift van de editie van circa 1744. Die was toen allang niet meer accuraat, maar nog wel in de handel.⁴⁵ Want ouder dan Voogts atlas was Dierick Ruyters’ boek *Toortse der zee-vaert* (1628, tweede druk 1648), dat eveneens beschrijvingen van de kusten van Guinee, Angola en Brazilië bevatte.⁴⁶ Pieter de Marees’ relaas van de Guineese kust verscheen tussen 1602 en 1650 in diverse drukken.⁴⁷ Het journaal van Michiel de Ruyter op zijn kruistocht naar West-Afrika in 1665 werd eveneens in druk aangeboden.⁴⁸ Het verhaal van een andere marineofficier, de Brandenburgse Otto Friedrich von der Groeben (1657-1728), die met twee Pruisische fregatten in 1682 naar Afrika voer, werd in 1707 door de Leidse drukker Pieter van der Aa in Nederlandse vertaling uitgegeven.⁴⁹ Omstreeks dezelfde tijd werd Willem Bosmans overbekende *Nauwkeurige beschryving van de Goud- Tand- en Slavekust* (1702) gepubliceerd.⁵⁰ Een midden-achttiende-eeuws boekje dat direct over de slavenhandel in West-Afrika handelde, was de Britse kapitein en slavenhandelaar William Snelgrave’s *A New Account of Some Parts of Guinea and the Slave-Trade*, in Franse vertaling als *Nouvelle relation de quelques endroits de Guinee* in 1735 te Amsterdam gedrukt.⁵¹

Bovendien is ook veel achttiende-eeuws drukwerk over Afrika voor ons onbekend of moeilijk vindbaar omdat het zich in meer algemene werken bevindt. Het bevindt zich dan, zoals de Duitse Afrika-reiziger Paul Erdmann Isert in 1790 schreef, ‘in de Encyclopaediën, of andere daartoe bestemde dikke boekdeelen, welke daarvan

⁴⁴ C.J. Voogt, *De nieuwe groote lichtende zee-fakkelt* (Amsterdam: Johannes van Keulen, 1682-1684), 5 dln.

⁴⁵ C.J. Voogt, *De nieuwe groote lichtende zee-fakkelt* (Amsterdam: Johannes van Keulen jr., s.a. [1744]) v, titelpagina.

⁴⁶ D. Ruyters, *Toortse der zee-vaert, om te beseylen de custen geleghen bezuyden den tropicus canceri, als Brasylien, Westindien, Guinea, Angola, etz.* (Vlissingen: Marten Abrahamsz van der Nolck, 1623).

⁴⁷ P. de Marees, *Beschryvinge ende historische verhael vant gout konincrijck van Gunea* (Amsterdam: Cornelis Claesz, 1602).

⁴⁸ G. Brandt, *Het leven en bedryf van den heere Michiel de Ruyter* (Amsterdam: Pieter en Joan Blaeu, 1685).

⁴⁹ O. von der Groeben, *Voorname scheeps-togt van jonkheer Otho Fridrich vander Greuben na Guinea gedaan in het jaar 1682* (Leiden: Pieter van der Aa, 1707).

⁵⁰ W. Bosman, *Nauwkeurige beschryving van de Goud- Tand- en Slavekust* (Utrecht: Anthony Schouten, 1702).

⁵¹ W. Snelgrave, *Nouvelle relation de quelques endroits de Guinee* (Amsterdam: s.n., 1735).

ruimschotig handelen, en verzamelingen op verzamelingen hoopen'.⁵² Een recentere serie van reisjournalen naar allerlei delen van de wereld, ook Afrika, getiteld *Historische beschryving der reizen (...) in Europa, Asia en Africa* verscheen tot 1760 in negentien delen.⁵³

Dat is dan het wat chiquere drukwerk. Jaarlijks of wekelijks verschenen er natuurlijk ook pamfletten, vlugschriften, kranten en, vanaf het midden van de achttiende eeuw, tijdschriften. Ook mogen we niet vergeten dat men in achttiende-eeuws Nederland elk jaar kon opzoeken wie er zitting hadden in de colleges van bestuur van de Admiraliteiten en de West-Indische en Oost-Indische compagnieën, tot en met de bewindhebbers in de verschillende gebiedsdelen aan toe. Deze *Naamregisters* bestaan in doorlopende serie vanaf 1746 tot 1794.⁵⁴ De marineofficieren zullen hun eigen superieuren wel hebben gekend, maar zich voor de reis er ook van hebben vergewist wie de scepter zwaaiden in de gebieden die zij zouden aandoen. Ten slotte is al gewezen op het feit dat enkele marineofficieren verwant waren aan het WIC-regentendom, getuige de bezigheden van de families Hartsinck en Nepveu bijvoorbeeld.⁵⁵

Maar hoe gedetailleerd was de kennis van Afrika, afgezien van de onvermijdelijk spannende avonturen van zeehelden en ontdekkingsreizigers? Interessant is dat indertijd al onderscheid werd gemaakt tussen een groot aantal Afrikaanse stammen. De velerlei afstanden die tussen de Republiek en West-Afrika bestonden, konden niet verhinderen dat 'kenners' Afrikanen niet louter als negers zagen. Zij zagen ze ook als onderdeel van verschillende, zich van elkaar onderscheidende stammen, elk met hun eigen kenmerken en gradaties van geschiktheid voor slavenarbeid. Historica Angeline Sens beschrijft een boek van een Amsterdamse koopman, de voornoemde Jan Jacob Hartsinck (1716-1779), getiteld *Beschryving van Guiana* (1770).⁵⁶ Daarin gaat hij onder andere op uiterlijke merktekens (*ethnic markers*) van de slaven die in Suriname en Berbice zijn beland. Zo konden plantage-eigenaren en handelaren zien waar de negers vandaan kwamen. Volgens Hartsinck waren de negers van Sierra Leone erg

⁵² P.E. Isert, *Reis na Guinea en de Caribische eilanden in Columbien* (Dordrecht: Jan de Leeuw, 1790) 2.

⁵³ J. van der Schley (vert.), *Historische beschryving der reizen, of Nieuwe verzameling van zee- en landtogten in Europa, Azia, Afrika en Amerika* (Den Haag: Pieter de Hondt, 1747-1760), 19 dln.

⁵⁴ *Naamregister van de ed. mog. Heeren Gecommitteerde Raden in de Collegien ter Admiraliteit als mede de bewindhebbers van de Oost- en West-Indische Compagnie* (Amsterdam: Gerrit Bos, 1747; Amsterdam: Josia Schouten e.a., 1794).

⁵⁵ Van den Velden was een schoonzoon van Jean Nepveu, gouverneur van Suriame, zie hoofdstuk 3.

⁵⁶ J.J. Hartsinck, *Beschryving van Guiana, of de Wilde kust, in Zuid America* (Amsterdam: Gerrit Tielenburg, 1770), 2 dln.

bruikbaar, evenals die van Kaap La Hoe. Uit deze streken kwamen dan ook veel slaven voor Suriname en Berbice. In Van Hoogwerffs journaal treffen we bijvoorbeeld een schip van de Rotterdamse firma Meyners en Hamilton in dit gebied aan. Deze firma bezat plantages in Suriname.⁵⁷ Maar hoe zuidelijker men kwam des te slechter de negers waren, vond Hartsinck. Slavenhandelaren probeerden daarom ‘fraude’ te plegen door ‘slechte’ negers de *markers* van goede negers te geven.⁵⁸

Van den Velden beschreef deze merktekens ook, maar legde ze niet uit als *ethnic markers*. Hij zag ze als hiërarchische tekens tussen negers van één groep of stam.⁵⁹ Wellicht is het goed niet teveel belang te hechten aan Hartsincks boek. Het verscheen te laat om Van Hoogwerff dienstbaar te zijn en het is niet vast te stellen of Van den Velden het boek kende. Bovendien is het niet herdrukt, werd er alleen een korte inhoudsopgave op gemaakt (1780) en werden restpartijen reeds in de jaren zeventig van de achttiende eeuw ter verkoop aangeboden.⁶⁰ Het is uiteraard niet vast te stellen welke invloed mondelinge verhalen van de Hartsincks of Nepveus in bredere, Amsterdamse kring hebben gehad.

Voor het hoofdstuk van Pieter van Hoogwerff Gz. is gebruik gemaakt van zijn eigen scheepsjournaal, in het archief van de Admiraliteiten.⁶¹ Een gelijkkluidend afschrift, bewaard in het Scheepvaartmuseum, werd wel ingezien maar niet gebruikt.⁶² Journalen van schrijver J.H. van Ilcksen en luitenant P.N. van Son behandelen dezelfde reis, maar zijn zeer summier vergeleken bij Van Hoogwerff. Van Ilcksen bewaarde de administratie van de reis en overhandigde die waarschijnlijk aan de Staten-Generaal.⁶³ In 1961 vond het zijn weg vanuit het archief van de Staten-Generaal naar een eigen, naar hem genoemde collectie in het archief van de Admiraliteiten. Deze stukken zijn slechts één keer gebruikt, om kort te duiden welke boeken enkele bemanningsleden aan boord van de *Castor* bij zich hadden. Het *journaal* van Van Ilcksen bevindt zich in

⁵⁷ Deze gebeurtenis wordt beschreven in hoofdstuk 2.

⁵⁸ Sens, *Mensaap*, 105-107.

⁵⁹ Zie hoofdstuk 3.

⁶⁰ Bibliografische informatie ontleend aan de Short Title Catalogue Netherlands, via «www.kb.nl/stcn».

⁶¹ NA, Admiraliteiten, inv. 1170b, Journaal gehouden door Pieter van Hoogwerff tijdens een reis met de *Castor*, 1768-1770.

⁶² Scheepvaartmuseum, inv. A.0477(09h), Journaal gehouden door Pieter van Hoogwerff tijdens een reis met de *Castor*, 1768-1770.

⁶³ NA, Admiraliteiten/Van Ilcksen, inv. 7, Brieven en papieren van de reis met het fregat *Castor*, 1768-1770.

dezelfde band als het journaal van Van Hoogwerff.⁶⁴ Van Son lijkt weinig belang te hebben gehad bij het schrijven van een gedetailleerd verslag. Hij hield keurig de geografische posities bij, maar op plaatsen waar hij volgens het journaal van Van Hoogwerff interessante dingen moet hebben beleefd of gedaan, wijdt hij niet uit over zijn aandeel.⁶⁵ Het journaal van Van Hoogwerff volgt een strikte chronologische indeling die wordt verduidelijkt door geografische bovenschriften op elke pagina. Van Hoogwerff concentreerde zich erg op het beschrijven van het correcte vlagvertoon en de juiste honneurs, op winden en geografische posities en het verantwoorden van enkele lastige beslissingen. Voorts maakte hij aantekeningen over experimenten met twee verschillende kaarten van de Guinese kust, ontmoetingen met buitenlandse schepen en dan tot slot soms over problemen en ontmoetingen met de lokale bevolking. Kortom: de typische materie van een scheepsjournaal. In het geheel valt er geen persoonlijke mening in te ontdekken, maar het journaal is wel door één persoon geschreven.

Het journaal van Van den Velden dat voor dit werkstuk gebruikt is betreft een schrift met ‘Particuliere aantekeningen’.⁶⁶ Het officiële scheepsjournaal van de *Boreas*, dat doorgaans niet raadpleegbaar is (waarschijnlijk vanwege de unieke silhouettekeningen en de losse kaart die erin gestoken zijn), werd wel geraadpleegd maar niet gebruikt.⁶⁷ Gedacht werd dat ‘particuliere aantekeningen’ meer zicht zouden geven op de persoonlijke mening van Van den Velden over zijn tocht langs de West-Afrikaanse kust. Dat bleek zo te zijn, maar Van den Velden was te zeer een marineofficier om zich al te persoonlijk uit te laten over West-Afrika. Toch laat hij zich een aantal opmerkenswaardige, persoonlijk getinte zinnen ontglippen. Zijn verhaal lijkt ‘typografisch’ een geheel, maar volgt grofweg de chronologische indeling van een scheepsjournaal. Waarschijnlijk is dat erbij gebruikt, tijdens of vlak na de reis, om het persoonlijk journaal samen te stellen. Van den Velden concentreert zich aanvankelijk sterk op ontmoetingen met de lokale bevolking en Europese schippers, op de economische situatie aan de kust, experimenten met thermometers, en schrijft maar

⁶⁴ NA, Admiraliteiten, inv. 1170b, Journaal gehouden door J.H. van Ilcksen tijdens een reis met de *Castor*, 1768-1770. In dezelfde band vindt men Van Hoogwerffs journaal onder ‘1’ in plaats van ‘a’ en Van Ilcksens journaal onder ‘2’ in plaats van ‘b’.

⁶⁵ Scheepvaartmuseum, inv. A.0573(02), Journaal gehouden door P.N. van Son onder Pieter van Hoogwerff op een reis met de *Castor*, 1768-1770.

⁶⁶ NA, Admiraliteiten/Van den Velden, inv. 17, Particuliere aantekeningen van de *Boreas*, 1770-1771.

⁶⁷ NA, Admiraliteiten/Van den Velden, inv. 16, Journaal gehouden door J.A. van den Velden op een reis met de *Boreas*, 1770-1772.

weinig over de gebruikelijke materie van scheepsjournalen: winden en geografische posities. Het journaal houdt op bij Van den Veldens verblijf in Fida in juli 1771. Een beletselteken lijkt nog te duiden op een nooit gerealiseerd vervolg, maar het kan ook dat Van den Velden zo geraakt was door West-Afrika dat hij alleen dit gedeelte van de reis de moeite waard vond om nog eens extra te beschrijven vanuit zijn persoonlijk ervaring.

Figuur 1: De fregatten *Castor* en *Briel* in gevecht met de Engelse fregatten *Crescent* en *Flora* bij Cadiz, 30 mei 1781. Schilderij van E. Hoogerheyden, ca. 1791. Nederlands Scheepvaartmuseum, Amsterdam. De *Castor* (onder Pieter Melvill) bevindt zich waarschijnlijk in de achtergrond aangezien zij door de *Flora* flink werd beschadigd, maar haar zusterschip *Briel* geeft een impressie van de bouw en tuigage van een marinefregat in de jaren 1760 en 1770.

Hoofdstuk 2: Pieter van Hoogwerff Gz.

[Wij] tragten [vier a vijff canoos met neegers] te oertuijgen dat hun geen leet geschieden soude, en wij ook niet quamen om Slaaven te negotieeren, maar wel dat een oorlogschip waaren ter bescherming van alle Hollandsche Scheepen, die door neegers off andere eenige overlast mogte komen te lijden'

— Pieter van Hoogwerff Gz.⁶⁸

Kapitein Pieter van Hoogwerff, nader aangeduid als 'Georgezoon', werd geboren in Brielle en aldaar gedoopt op 9 januari 1731.⁶⁹ Zijn voorouders behoorden tot het patriciaat van Brielle. Zij dienden sinds 1618 onafgebroken in de vroedschap.⁷⁰ Dat Pieter van Hoogwerff Gz. in dienst kwam van de Admiraliteit van de Maze is niet vreemd. Zijn grootvader, ook Pieter (1665-1737), was naast schepen en burgemeester van Brielle tevens gecommiteerde van de Admiraliteit. Oom Pieter (1705-1761) was equipagemester van de Admiraliteit. Hij bezorgde zijn kleinzoon, de latere fervent Oranjegezinde Marinus Hoog (1755-1809) zijn eerste baan, als klerk bij de secretarie van de Admiraliteit (late werd Hoog burgemeester van Rotterdam).⁷¹ Vader Joris of George (1691-1774) was net als grootvader gecommiteerde van de Admiraliteit, naast zijn ambten als raad en burgemeester van Brielle en leenman en penningmeester van het Land van Voorne.⁷² Maar Pieter van Hoogwerff Gz. was de eerste die in actieve dienst van de Admiraliteit ging.

Pieter van Hoogwerff werd geboren in het gezin van Joris of George van Hoogwerff en Johanna Hobma (1692-1773). Van al dier kinderen bereikten uiteindelijk alleen Adriana (1722-1785), Maria Elisabeth (1726-1762), Dominicus (1729-1771), Pieter zelf en Barbara Sara (1733-1779) de volwassen leeftijd. Adriana trouwde met Adrianus de Mirell (1717-1802), raad van Brielle en Leids doctor in de geneeskunde,

⁶⁸ NA, Archieven van de Admiraliteiten, inv. 1170a, Journaal gehouden door Pieter van Hoogwerff Gz. op de *Castor*, 1768-1770, 23 september 1769.

⁶⁹ Streekarchief Voorne-Putten en Rozenburg, Brielle, Doop-, trouw- en begraafboeken, inventarisnummer 135, Hervormde Kerk Brielle, akte 1760, 9 januari 1731.

⁷⁰ Sinds 1618 was Joris Gerritsz van Hoogwerff burgemeester van Brielle, zie: Centraal Bureau voor Genealogie, Den Haag, Aantekeningen over de familie Van Hoogwerff, GHS 01C28, f. 1 e.v.

⁷¹ Ibidem, f. 45r; Marinus Hoog wordt tevens kort genoemd in: S. Schama, *Patriotten en bevrijders. Revolutie in de Noordelijke Nederlanden, 1780-1813* (Amsterdam 2005⁴) 634.

⁷² CBG, Aantekeningen Van Hoogwerff, ff. 15, 23 en 26.

naast gecommiteerde ter Admiraliteit.⁷³ Maria Elisabeth was een oude vrijster. Dominicus behaalde een graad in de rechten te Leiden⁷⁴ en volgde zijn vader op in zijn ambten en als stamhouder van zijn tak van de Van Hoogwerffs. Barbara Sara trouwde met een Rotterdamse regent, Johan Gerbrand van Mierop, die in Leiden gepromoveerd was in de rechten.⁷⁵

Hoewel Pieter van Hoogwerff zijn carrière in de marine hoogstwaarschijnlijk op vroege leeftijd is begonnen, kwam hij dus uit een zeer aanzienlijke familie, ook in aangetrouwde richting. Bovendien wist hij, net als veel van zijn medeofficieren, zelf in een aanzienlijke familie in te trouwen. In 1772 trad hij in Haafden in het huwelijk met Johanna Christina Dutrij, dochter van Cornelis Dutrij, heer van Haafden (daarom ook wel in de bronnen ‘Dutrij van Haefden’), burgemeester van Zaltbommel.⁷⁶ Zij kregen één, vroeg gestorven kind, Georgina Johanna (1773-1778). In Brielle en omstreken zou Pieter van Hoogwerff uiteindelijk nog heemraad van het Land van Voorne en raad in de vroedschap worden, vanaf 1788 tot zijn dood.⁷⁷

Over Van Hoogwerffs carrière is verder weinig bekend. In 1758 was hij, al op 27-jarige leeftijd, kapitein op het marineschip *Het Hof St. Janskerke*. In 1759-1760 voer hij in het Kanaal met *Het Welvaren van 't Landt*. In 1760-1761 voerde hij het commando over de *Princesse Carolina*, naar St. Eustatius en Curaçao. Frappant is dat hij toen kennismakte met J.H. van Ilcksen, de scheepsschrijver, die later dezelfde functie op de *Castor* zou vervullen. Dan komt Van Hoogwerff weer in 1768 in de bronnen voor, als kapitein van het fregat *Castor* dat naar West-Afrika en Suriname vaart (daarover hieronder meer). In 1777 nam hij het commando van de *Thetis* (dat wil

⁷³ R.G.H. Sluijter, ‘Mirell, Adriaan de’, in: M. Kooijmans e.a. (red.) *Repertorium van ambtsdragers en ambtenaren 1428-1861* (1998-2007), URL: «<http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/Repertorium/app/personen/6648>», geraadpleegd 30 mei 2012; A. de Mirell, *Dissertatio medica inauguralis de peripneumonia vera* (Leiden: Philippus Bonk, 1742); De Mirell liet door John William Campbell, beter bekend als Jan Willem Kumpel, een rouwzang maken op de dood van zijn vrouw in 1785: *Lyktraanen bij de begraafenis van (...) Adriana Johanna van Hoogwerff, huisvrouw van (...) Dr. Adrianus de Mirell*, etc. (s.l. 1786).

⁷⁴ D. van Hoogwerff, *Observationes juridicae inaugurales ex variis juris materiis desumptae* (Leiden: Philippus Bonk, 1751). Op het titelblad wordt hij genoemd: ‘Brila Batavus’, ‘van Brielle’.

⁷⁵ J.G. van Mierop, *Dissertatio juridica inauguralis, de apellationibus* (Leiden: Pieter van der Eyk, 1754); zie ook: H.C.H. Moquette, ‘Mierop, Johan Gerbrand van’, in: P.C. Molhuysen e.a. (red.), *Nieuw Nederlands biografisch woordenboek* (Leiden 1911) I 1338-1339; in het algemeen over het gezin-Van Hoogwerff: CBG, Aantekeningen Van Hoogwerff, f. 23, 26 en 32-34.

⁷⁶ CBG, Stamboek Dutrie.

⁷⁷ CBG, Aantekeningen Van Hoogwerff, f. 33.

zeggen, de Rotterdamse *Thetis* van 1766, niet de Amsterdamse van 1768⁷⁸) over van kapitein A. de Bruijn, met welk schip hij in 1778-1779 dienst deed in het Smyrna-konvooi.⁷⁹ Vanaf dat moment bestaan er geen aanwijzingen meer voor verdere activiteiten van Van Hoogwerff binnen de marine. Wij weten niet of hij actief geweest is tijdens de Vierde Engelse Oorlog.

De journaals van luitenant P.N. van Son en schrijver J.H. van Ilcksen zijn ook geraadpleegd,⁸⁰ maar slechts ter ondersteuning van Van Hoogwerffs veel uitgebreider journaal. P.N. van Son komt in de archieven van de Admiraliteiten voor vanaf 1785 tot 1793 als kapitein van respectievelijk de *Scipio*, de *Schiedam* en de *Arend* en moet niet verward worden met de Amsterdamse kapitein G.J. van Son, werkzaam bij de marine tussen 1771 en 1789.⁸¹ Pieter Nicolaas van Son (1741-1794) werd geboren als zoon van Pieter van Son, koopman in Negapatnam in Oost-Indië. Ondanks het feit dat zijn journaal voor deze reis relatief weinig waarde heeft, is hij geen oninteressant figuur. Ook hij is één van die marineofficieren die zich verbonden met een deftige familie. Hij trouwde in 1771 met Adriana Françoise Petronella van Tengenagell (1741-1807), dochter van Alexander Gijsbert van Tengenagell (1713-1779), heer van Gellicum. Van Sons broer Theodorus Adrianus (1750-1819) trouwde met Anna Elisabeth Louisa (1754-1838), een andere dochter van Alexander Gijsbert. Zij was een talentvolle schilderes.⁸²

Schrijver Johan Hendrik van Ilcksen hield tussen 1755 en 1770 stukken en journalen bij op reizen van schepen van de Admiraliteit van de Maze. Tussen 1761 en 1768 bevond hij zich in de haven van Hellevoetsluis. Hij voer in 1758 en 1760-1761 met Van Hoogwerff mee. De West-Afrikaanse reis was dus zijn derde reis onder deze kapitein. Enkele van zijn stukken zijn in 1961 uit het archief van de Staten-Generaal overgebracht naar een eigen collectie in de aanhangsels van de archieven van de

⁷⁸ *Bijlagen behorende tot de missive en memorie door Zijne Hoogheid den Heere Prince van Orange en Nassau aan Hun Hoog Mogende op 7 October 1782 overgegeven, houdende een gedetailleerde opening van zijne gehoude directie als Admiraal Generaal van de Unie* (s.l. 1782) 24.

⁷⁹ NA, Admiraliteiten, inv. 827, 1152, 1153e, 1157e, 1170a, 1170c en 1182a.

⁸⁰ *Ibidem*, inv. 1170b, Journaal gehouden door J.H. van Ilcksen aan boord van de *Castor*, 1768-1770; Nederlands Scheepvaartmuseum, Amsterdam, inv. A.0573(02), Journaal gehouden door P.N. van Son aan boord van de *Castor*, 1768-1770.

⁸¹ NA, Admiraliteiten, inv. 870, 1212c, 1217 en 1231c.

⁸² Zie noot 38; 'Tengenagell, Anna Elisabeth Louisa van', online documentatie Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie, URL: <[http://www.rkd.nl/rkddb/\(nnzqdp55evcldc3tawssd2z0\)/detail.aspx](http://www.rkd.nl/rkddb/(nnzqdp55evcldc3tawssd2z0)/detail.aspx)>, geraadpleegd 11 juni 2012. P.N. van Son is als marineofficier in de achttiende eeuw ook een nadere studie waard.

Admiraliteiten, maar zij hebben bijvoorbeeld niet de grote waarde die de verzameling van Van den Velden heeft.⁸³

De reis naar West-Afrika verliep alles behalve voorspoedig. In november 1768 lichtte de *Castor* het anker in Hellevoetsluis, de haven van de Admiraliteit van de Maze. Twee dagen na vertrek draaide de wind echter ten nadele van de *Castor* en moest men terugkeren naar Hellevoetsluis. In januari 1769 was het fregat opnieuw op weg naar Madeira, maar door waarschijnlijk een of meerdere besmette bemanningsleden brak een epidemie uit (met een vijftigtal zieken tot gevolg) die uiteindelijk in enkele maanden tijd. In combinatie met het slechte weer in Afrika zou deze epidemie het leven zou kosten aan meer dan twintig bemanningsleden, waaronder de op zulke momenten onmisbare opper- en tweede chirurgijn. De medicamenten en het voedsel waren nauwelijks uit het Kanaal, door het lange wachten in Hellevoetsluis, al bijna weer op.⁸⁴

Na enkele weken op Madeira werd daarom besloten naar Cadiz te varen, waar men tot in mei 1769 bleef geankerd bleef. Pas toen de bevolking van Cadiz de bemanning van de *Castor* zat werd, zette het fregat via Madeira, de Canarische Eilanden en Kaapverdië opnieuw koers gezet naar West-Afrika, waar men op 13 juli 1769 ter hoogte van Kaap Monte de eerste bestemming. Zij het na ‘misgissing’, want pas na herhaaldelijk speuren herkende men enkele plaatsen, waarschijnlijk uit eerdere beschrijvingen of een zeemansboek. De kaart had hen er niet gebracht. Van Hoogwerff wist verder te vertellen dat zij in de regentijd of ‘quade mousson’ arriveerden. Deze klimaatwisseling veroorzaakte zulke stroming dat veel schepen zeer snel ten oosten van de Wagenweg belandden en veel kapiteins en schippers hun koersen misrekenden, zo ook Van Hoogwerff.⁸⁵

Van Kaap Monte tot aan Kaap Montserrat werd de bemanning van de *Castor* getrakteerd op een ‘egaal laag voorland met een dritte Zandstrand vol boomen, ’t geen ons geen onaangename vertooning gaff,’ aldus Van Hoogwerff.⁸⁶ Het contact met de bevolking bleef nog enkele dagen uit, alhoewel wel gewenst. ‘[E]dog deesen dag kreegen geen neegers aan boord,’ schreef de kapitein specifiek, alsof hij dat betreurde.⁸⁷

⁸³ NA, Admiraliteiten, Collectie Van Ilcksen (1.01.47.38), inventaris.

⁸⁴ NA, Admiraliteiten 1170a, Journaal van Van Hoogwerff, november 1768-12 juli 1769.

⁸⁵ Ibidem, 13 juli 1769.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ Ibidem, 14 juli 1769.

Nog dezelfde dag hees men geus en wimpel en werd een saluutschot gelost. De Staatse marine had haar aanwezigheid in Afrika duidelijk gemaakt, maar haar taken waren nog niet gedaan. Vanaf het strand nabij Kaap Monte zag men die dag nog een witte vlag wapperen en 's avonds vuurtjes branden, volgens Van Hoogwerff een teken dat 'de inwoners sig aanboden om te negotieeren' (hij schrijft niet of hij vlag of vuur bedoelde).⁸⁸ Volgens Van Ilcksen werd dit vlaggenvertoon beantwoord door op de *Castor* eveneens een witte vlag te hijsen.⁸⁹

Het Engelse schip dat de *Castor* vervolgens in tegenoverstelde richting tegenkwam, was blijkbaar beter op de hoogte van de handelsmogelijkheden rondom Kaap Monte. De bemanning verwachtte daar handel, maar Van Hoogwerff besloot door te varen naar Kaap Montserrat.⁹⁰ Dat was moeilijker dan hij dacht omdat de stroming naar het westen en zuidwesten bleek te lopen, terwijl Van Hoogwerff naar het noordoosten wilde varen. Bovendien had het schip veel last van hoge zee en aanhoudende moessonregens. Van de precieze maritieme geografie van de West-Afrikaanse kust was hij niet nog niet zo goed op de hoogte. Wel begreep Van Hoogwerff dat hij zijn fregat, vooral in deze klimaatomstandigheden, goed schoonhouden moest. Hij gaf zijn bemanning de opdracht elke dag haar slaap- en verblijfplaatsen schoon te maken. Dit, zo stelde hij, was het 'ongesonde jaargetij (...)' wanneer en waaruit de meeste en eerste Ziekten onder 't scheepsvolk ontstaan'.⁹¹

Vlakbij Kaap Montserrat kwam de *Castor* een Nederlands koopvaardischip tegen, de *Guineesche Vriendschap* onder schipper Jan Grim. Dit schip was bijzonder snel naar West-Afrika gevaren. In mei was het van Rotterdam vertrokken en in juni bereikte men al het eiland Goeree, voor de kust van Senegal. Het moest direct naar Elmina varen om aldaar slaven te kopen 'voor het Comptoir van de Heeren Coopstad en Rochussen'.⁹² Herman van Coopstad en Isaac Rochussen waren Rotterdamse notabelen. Rochussen was gecommiteerde van de Admiraliteit van de Maze.⁹³ Van Hoogwerff zal deze mannen van nabij gekend hebben. Belangrijker was dat Grim 'ons geen het minste

⁸⁸NA, Admiraliteiten 1170a, Journaal Van Hoogwerff, 14 juli 1769.

⁸⁹NA, Admiraliteiten 1170b, Journaal van Van Ilcksen, 13 juli 1769.

⁹⁰NA, Admiraliteiten 1170a, Journaal Van Hoogwerff, 15 juli 1769.

⁹¹Ibidem, 24 juli 1769.

⁹²Ibidem, 29 juli 1769.

⁹³J. Hudig, *De scheepvaart op West-Afrika en West-Indië in de achttiende eeuw* (Amsterdam 1926) 5.

nieuws uijt Europa meede [bragt]'.⁹⁴ Schipper Grim en zijn schip kwam Van Hoogwerff heel de reis af en aan tegen. Uiteindelijk zou zijn schip aan het einde van de West-Afrikaanse reis nog een belangrijke rol spelen in het opereren van de *Castor*.

Enkele dagen later kwam de *Castor* een ander schip tegen, de *Beschutter*. Dat was een kruiser van de WIC, die, zo vermeldde Van Hoogwerff, enkele jaren tevoren buit was gemaakt op de Portugezen door de *Amazon*. Van Ilcksen wist te vertellen dat dit fregat onder commando van kapitein May stond. Ook Van Hoogwerff en Ilcksen waren dus met deze reis bekend. De *Beschutter* kwam in dat geval terug van een konvooi van twee Portugese koopvaarders. Zij had de schepen begeleid van het Nederlandse hoofdkasteel St George te Elmina naar het Deense fort te Popo. Op de terugweg, tijdens het zogenaamde doorsteken van de kust (Popo lag aan de oostelijke zijde van een flauwe bocht in de West-Afrikaanse kust waarvan de Goudkust het westelijk eind vormde), was het schip opgepikt door een te sterke stroming. De kruiser was bij Montserrado in plaats van bij Kaap La Hoe beland.⁹⁵ Een serieuze omweg van honderden mijlen was het gevolg, met consequenties voor de voorraden aan boord. Inderdaad vanwege een tekort aan proviand was de schipper, Pieter Meijdel, met de konstabel van boord gegaan om in de barkas voedsel te gaan halen aan Kaap Montserrado. Maar de boot was nog niet teruggekeerd. De bemanning was bang dat 'haar eenig ongeluk overkoomen [was], off dat zij door de neegers affgelopen waaren'.⁹⁶ Van Hoogwerff beval dat de stuurman van de *Beschutter* terug moest keren naar Elmina als de vermiste personen niet snel kwamen opdagen.⁹⁷

Op 'affloopen' door Afrikanen was weinig kans, zo bleek al gauw. Van Hoogwerff zelf had namelijk ook zijn barkas naar Montserrado gestuurd om daar bij de lokale bevolking proviand in te slaan. Luitenant Van Son, die de kleine expeditie geleid had, kwam terug met een positief verhaal. Wel waren zij opgehouden door 'holle zee', net uit de riviermonding bij Montserrado. Maar de lokale bevolking, geleid door 'Koning Georgie' en zijn 'Koninginne favorite', was bijzonder aardig geweest voor Van Son en zijn bemanning.⁹⁸ Koning Georgie hadden zij niet ontmoet, omdat hij 'absent' was, maar zijn koningin wel. Die hadden zij volgens de gebruiken een 'dasje' of het

⁹⁴ NA, Admiraliteiten 1170a, Journaal van Van Hoogwerff, 29 juli 1769.

⁹⁵ Ibidem, 1 augustus 1769; Ibidem, Admiraliteiten 1170b, Journaal van Van Ilcksen, 1 augustus 1769.

⁹⁶ Ibidem, 3 augustus 1769.

⁹⁷ Ibidem.

⁹⁸ Ibidem.

‘gewone present’ aangeboden om vervolgens de onderhandelingen te kunnen openen. De koningin had echter gezegd dat men moest wachten met het geschenk tot de koning terug was en had geweigerd opdracht te geven tot ruilhandel. Wel had zij een ‘vrijneeger’ met Van Son meegestuurd om zich te vergewissen dat de Nederlanders in staat waren te handelen.⁹⁹ Helaas beschreef Van Son zelf de ontmoeting niet in meer detail.

Nog dezelfde dag werd luitenant Rochebrune teruggestuurd naar koning Georgie met meer presentjes, vergezeld door de vrijneger. Ook Rochebrune kreeg klaarblijkelijk een goed onthaal, want hij kwam pas de volgende dag terug. Hij ging vergezeld van twee andere vrijnegers, ‘die een weijnig gebrekkig Fransch en Engelsch spraaken’ en die zich aanboden als makelaars tussen Van Hoogwerff en koning Georgie. Zij stelden zich voor als David Jan Frieman en Jan Pieter Frieman, ‘van Koning Georgie Town off zijde aan Groot Mesurado’. Blijkbaar was het gebied rondom Kaap Montserrado verdeeld in invloedssferen van bepaalde koningen of hoofden. Bewijs hiervoor zou Van Hoogwerff later zelf nog aandragen. Voor nu vroeg hij de vrijnegers hem brandhout, rijst en vee te bezorgen.¹⁰⁰ Het brandhout moest worden opgehaald door luitenant Van Coevorden, die tevens een andere taak kreeg. Enkele dagen tevoren was een van de matrozen van de *Castor* overboord gesprongen en naar de kust gedeserteerd. Van de vrijnegers had Van Hoogwerff vernomen dat hij opgepikt en opgesloten was door de negers van Georgetown. Van Coevorden moest ‘bij de neegers Liberatie (...) bewerken van een onser vermiste Matroosen’, met behulp van de Friemans.¹⁰¹

Diezelfde dag kwam schipper Pieter Meijdel terecht. Hij kwam aan boord van de *Castor* om Van Hoogwerff te begroeten en vertelde hem dat hij aan de andere zijde van Kaap Montserrado met zijn barkas was gestrand. Na een nacht op het strand waren hij en zijn mannen ‘opgemarcheert’ naar ‘Klein Caap Mezurado’ waar zij goed ontvangen waren door de negerkapitein Pieter. Die had zijn ondergeschikten de order gegeven Meijdel en de zijnen aan boord van de *Beschutter* te brengen. Dat hadden zij gedaan ‘meede op Leevensgevaar’,¹⁰² zo te lezen een sterk staaltje van opoffering. De dag werd overigens feestelijk afgesloten met (Pruisisch) vlagvertoon en borrels ter ere van de

⁹⁹ NA, Admiraliteiten 1170a, Journaal van Van Hoogwerff, 4 augustus 1769.

¹⁰⁰ Ibidem, 5 augustus 1769.

¹⁰¹ Ibidem, 6 augustus 1769.

¹⁰² Ibidem.

achttiende verjaardag van de prinses van Oranje, Wilhelmina van Pruisen (1751-1820).¹⁰³

De vermiste matroos, Adriaan Adriaanse, was niet gevangengenomen door onderdanen van koning Georgie, maar moest worden vrijgekocht van negerkapitein Pieter of Jan Pieter. Hij was vrijgelaten op voorwaarde dat Van Coevorden een dasje of present aan kapitein Pieter zou komen brengen. Van Hoogwerff besloot de matroos niet meer te straffen, ‘uijt aanmerking van de angst en vrees die hij onder de neegers reeds uijtgestaan hadde’.¹⁰⁴ De volgende dag werd luitenant Rauws erop uitgestuurd om bij koning Georgie rijst te kopen en aan ‘neegerkoning’ Pieter – een plotselinge en opmerkelijke opwaardering van zijn positie aan Kaap Montserrado in Nederlands perspectief – het beloofde presentje te overhandigen.¹⁰⁵

De daaropvolgende weken bleef de *Castor* geankerd door de kust van Montserrado. Van Hoogwerff liet een constante stroom proviand, water en brandhout van Georgetown naar het fregat vloeien, maar dat ging niet zonder moeilijkheden. Eind augustus kwam luitenant Rochebrune terug met het rapport dat koning Georgie zich moeilijker opstelde dan voorheen. Hij had volgens Rochebrune bezwaar gemaakt dat de Nederlanders ’s nachts de rivier opvoeren en zonder zijn toestemming Afrikanen hadden geronseld om water te leveren aan de *Castor*. De luitenant had het verschil inmiddels bijgelegd, maar het leek erop alsof de Nederlanders zich iets te veel vrijheid tegenover de onderdanen van koning Georgie hadden veroorloofd.¹⁰⁶ Daarop besloot Van Hoogwerff luitenant Van Coevorden de order te geven ‘alle omsigtigheid met de neegers [te] gebruiken’ omdat de Nederlanders om water te krijgen de Afrikanen ‘te vriende nodig hadde’. En niet alleen om proviand maar ook ‘om de Nederlandsche commercie in ’t vervolg geen ondienst te doen’. Van Hoogwerff oordeelde dat zij de Afrikanen ‘wat (...) moeten toegeeven’. Overigens vermoedden de luitenants, stelde Van Hoogwerff, dat koning Georgie verhit geraakt was ‘door sijn dagelijkse overmatige sterke drank te drinken’.¹⁰⁷

De *Castor* kwam ook buitenlandse schepen tegen. Daags na de strubbeling met koning Georgie kwam het fregat een Engels marineschip tegemoet. Het was HMS

¹⁰³ NA, Admiraliteiten 1170a, Journaal van Van Hoogwerff, 6-7 augustus 1769.

¹⁰⁴ Ibidem, 8 augustus 1769.

¹⁰⁵ Ibidem, 9 augustus 1769.

¹⁰⁶ Ibidem, 20 augustus 1769.

¹⁰⁷ Ibidem.

Weazle onder commandeur Thomas Pasley (1734-1808), die ziek in zijn kajuit lag. Blijkbaar was er vitaminegebrek aan boord, en misschien zelfs wel scheurbuik, want Van Hoogwerff liet wat citroenen geven aan de Engelsen.¹⁰⁸ De Engelsen hadden overigens minder geluk gehad in hun contacten met de negers. Ze waren stuurloos, enerzijds met de kapitein ziek, maar anderzijds ook omdat hun eerste luitenant in de Gambia-rivier door Afrikanen ‘om hals gebracht was’.¹⁰⁹ Dat was een lot heel wat gruwelijker dan de ‘angst en vrees’ van gevangenschap die Van Hoogwerff zich voor zijn mannen had ingedacht. De problemen met koning Georgie hielden overigens wel aan, want hij weigerde enkele ruilgoederen aan te nemen en beweerde plotseling dat hij enkele van de goederen die hij eerder aan luitenant Rauws had beloofd opeens niet meer kon leveren. Van Hoogwerff liet het er, na alle wilde verhalen van die dag en de eerdere aanvaringen, maar bij zitten.¹¹⁰

In die dagen aan Kaap Montserrado werd Van Hoogwerff ook wat wijzer over de werkwijze van sommige Nederlandse koopvaarders. Eind augustus, ’s avonds, ging vlakbij de *Castor* een snauw met Franse vlag voor anker. De daaropvolgende dag voerde het schip opeens een ‘Hollandsche vlag’. De snauw was het *Huis ter Mee*, een Middelburgs schip voor rekening van de heren De Bruijn en Smith en onder commando van schipper Cornelis de Boer, dat op 4 juli uit Zeeland vertrokken was. Het ging de kust langs om slaven te kopen. Men had de Franse vlag uitgestoken ‘omdat [De Boer] hadde gehoopt dat de neegers dan met een Canoo uijt en aan sijn Boord zoude gekomen sijn.’ Hij zou dan een of twee negers gegijzeld hebben, die hij kon gebruiken in onderhandelingen met koning George. Die was hem van een vroegere reis nog twee slaven schuldig. Dit bericht moet Van Hoogwerff wat verbouwereerd aangehoord hebben, want hij stuurde pas later, na hierover nog wat nagedacht te hebben, luitenant Bols naar schipper De Boer toe om hem mee te delen dat De Boer niet meer moest wagen zulke streken onder zijn neus uit te halen. Van Hoogwerff wilde niet dat ‘de

¹⁰⁸ Sir Thomas Pasley (1734-1808) werd in maart 1769 opgedragen met HMS *Weazle*, een sloep van 16 stukken, ingenieurs naar West-Afrika te vervoeren om de toestand van de Engelse forten te onderzoeken en kunnen rapporteren. Omdat het uitzeylen meerdere malen uitgesteld werd, arriveerde de *Weazle* uiteindelijk in het ongezonde seizoen, de moesson. Het was een rampzalige reis, waarin alle vier de ingenieurs omkwamen en een groot gedeelte van de bemanning. Zelf kreeg Pasley malaria. Hij moest in West-Afrika matrozen van Engelse koopvaarders ronselen om terug te kunnen zeilen naar Engeland, zie: P.K. Crimmin, ‘Pasley, Sir Thomas’, *Oxford Dictionary of National Biography* (digitale editie; Oxford 2004), URL: <<http://www.oxforddnb.com/view/article/21501>>, geraadpleegd 11 juni 2012.

¹⁰⁹ NA, Admiraliteiten 1170a, Journaal van Van Hoogwerff, 21 augustus 1769.

¹¹⁰ Ibidem, 22 augustus 1769.

neegers geen vlag meer betrouwen' en 'in 't vervolg niets anders als schaade en vreesse te verwagten hadde'.¹¹¹

Afgezien van zijn listen had De Boer nog te melden dat hij bij 'Goudstaart', ofwel Start Point, de zuidpunt van het Engelse graafschap Devon, een Hollands konvooschip had gezien. Hij vermoedde dat het de *Amazon* onder commando van Willem May was. Het schip was dan net teruggekeerd uit West-Indië en had zijn kruistocht van twee jaar vervolmaakt.¹¹² Kort daarna meldde schipper Cornelis van Haaijen van de snauw de *Welmeenende Schipper*, dat hij nabij de 'Sorlinges', de Scilly-eilanden, een vloot Oost-Indiëvaarders was tegengekomen. Van Haaijen voer overigens, zo wist P.N. van Son te vertellen, voor de Middelburgse Commercie Compagnie (MCC). Van Son schreef tevens dat schipper Frans Riessel van het Vlissingse koopvaardijship *Magdalena Maria*, voor rekening van de heren Jan de Sittens en zonen, op 15 juli bij de Scilly-eilanden een Nederlands oorlogsschip gepraaid had.¹¹³ Van Hoogwerff vermoedde blijkbaar dat Willem May met de *Amazon* deze vloot moest begeleiden en vermeldde daarom deze informatie in zijn journaal.¹¹⁴ Interessant is dat Van Hoogwerff luitenant Bols naar Van Haaijen en andere Nederlandse schippers stuurde (die inmiddels in de buurt voor anker waren gegaan) om kopieën van hun paspoorten te vragen. De zee was te ruig om de schippers veilig naar aan boord van de *Castor* te kunnen ontvangen, dus stelde Van Hoogwerff zich tevreden met kopieën die Bols terug zou brengen. Hij vertrouwde er wel op dat de schippers getrouwe kopieën hadden overhandigd, 't geen (...) daar naa sullen moeten doen blijken, bij nadere ontmoetinge op de Kust van Neerlands Africa etc'.¹¹⁵ Van Hoogwerff voelde dus al duidelijk de verantwoordelijkheid Nederlandse schepen op hun status te controleren, maar beseftte dat hij nog geenszins het kerngebied van de West-Indische Compagnie had bereikt.

Niet alleen voelde Van Hoogwerff zelf de verantwoordelijkheid, andere schippers beschouwden de kapitein van de *Castor* tevens als een soort hoofd van politie en onafhankelijke rechtsbron aan de Afrikaanse kust. Begin september 1769 kwam van schipper Pieter Meijdel van de *Beschutter* het verzoek om onderzoek te komen doen naar de verdachte dood van een korporaal. Hij had zelfmoord gepleegd door zijn hals

¹¹¹ NA, Admiraliteiten 1170a, Journaal van Van Hoogwerff, 23 augustus 1769.

¹¹² Ibidem, 23 augustus 1769.

¹¹³ Scheepvaartmuseum, Journaal van Van Son, 25 augustus 1769.

¹¹⁴ NA, Admiraliteiten 1170a, Journaal van Van Hoogwerff, 25 augustus 1769.

¹¹⁵ Ibidem.

open te snijden. Van Hoogwerff antwoordde dat, indien dat het geval was, het lijk van de korporaal nog 's nachts zonder honneurs overboord gezet moest worden. Het getuigt misschien van de tegenstrijdigheid van achttiende-eeuwse militaire rechtspraak dat Van Hoogwerff beloofde dat er nog twee van zijn officieren aan boord zouden komen om zich ervan te vergewissen dat de zaak netjes afgehandeld was. Commandeur Van Schuylenburg en luitenant Rochebrune leverde Van Hoogwerff het bewijs, 'na een allersterkste Examen aan boord' van de *Beschutter*, dat de korporaal daadwerkelijk zelfmoord gepleegd had. Directe hulp van omstanders had niet mogen baten.¹¹⁶

In een ander geval werd Van Hoogwerffs hulp ingeroepen als rechter. Een van de vele schippers die Van Hoogwerff ontmoette, Jan Sap van het slavenschip *Vrouwe Johanna Cores* (van de Middelburgse Commercie Compagnie) had moeite een van zijn matrozen, Albert Jansen, in het gareel te houden. Hij had al meer dan 180 slaven aan boord en Jansen verstoorde de rust. Sap verzocht Van Hoogwerff om de recalcitrante zeeman van hem over te nemen en te straffen. Van Hoogwerff stemde hiermee in en liet de man geboeid overbrengen naar de *Castor*. Algauw werd hij 'provisieel' uit de boeien gehaald totdat Van Hoogwerff in Axim met hem zou afrekenen. Begin oktober, voor anker te Axim, kreeg Jan Sap de gelegenheid goed te vertellen waar hij Jansen van verdacht. Die werd onmiddellijk weer in de boeien geslagen. Het uiteindelijke lot van Albert Jansen werd echter niet vermeld.¹¹⁷

Een Engels schip, de sloep *Polly*, kwam bij de *Castor* voor materiële hulp. In de bossen rondom Kaap Montserrado was de bemanning er niet in geslaagd een geschikte boom te vinden om de mast te vervangen. Het schip was met moeite uit de rivier gekomen en de bemanning klopte bij Van Hoogwerff aan om een stuk hout voor de mast. Van Hoogwerff kon echter niets voor de *Polly* betekenen. De sloep zou proberen door te varen naar, zo beweerde Van Hoogwerff, de 'Rivier van St. Leona', waarschijnlijk de huidige Sherbo-rivier en -straat.¹¹⁸ Een andere Engelse sloep was in de rivier bij Montserrado, die door slecht weer vrij ruig was, op de klippen gelopen, waarbij twee roeiers verdronken en vier roeiriemen verloren gingen. Commandeur Van Schuylenburg, die waarschijnlijk minder last had van de stroming en vanuit de barkas

¹¹⁶ NA, Admiraliteiten 1170a, Journaal van Van Hoogwerff, 4 september 1769.

¹¹⁷ Ibidem, 28 september, 5 oktober en 1769; Scheepvaartmuseum, Journaal van Van Son, 28 september 1769.

¹¹⁸ NA, Admiraliteiten 1170a, Journaal van Van Hoogwerff, 5 september 1769.

het ongeluk had gezien, had vier riemen aan de Engelsen uitgeleend.¹¹⁹ Ondertussen herorganiseerde Van Hoogwerff zijn schip. Hij werd zelf beschouwd als leidraad, maar in Afrika erkende hij eveneens andere autoriteiten. Hij beseftte dat het slimmer was zijn goederen, die hij nog wilde inzetten om proviand in te slaan, te inventariseren ‘naar stijl van de West Indische Comp[agni]e’.¹²⁰ Zo wist hij precies wat er nog te verhandelen viel.

Tegelijkertijd kwam er een einde aan de problemen met koning Georgie. De beloofde goederen, die hij eind augustus niet wilde leveren, waren nu wel beschikbaar. Van Hoogwerff besloot luitenant Bols direct met de barkas naar Montserrado te sturen en de goederen op te halen. Commandant Van Schuylenburg zou meevaren, zodat hij de roerriemen van de Engelsen kon terugvragen.¹²¹ Deze laatste transactie met koning Georgie betekende dat de *Castor* lang genoeg voor anker gelegen had bij Kaap Montserrado en door zou varen naar Kaap Palmas en Kaap La Hoe.¹²² Eenmaal ‘buitengaats’ gingen de ontmoetingen met Nederlandse schepen door, zoals met het Rotterdamse koopvaardijfregat *Johanna Cornelia* onder schipper Juriaan Janse, dat voer voor rekening van de ‘Heer Meijnerds en de weduwe Hamelton’ voer. Hiermee bedoelde Van Hoogwerff de echtelieden François Meyners (1720-1772) en Elizabeth Hamilton, eveneens verenigd in een gelijknamige firma, die in Suriname enkele plantages bezat.¹²³ Van Hoogwerff moet deze beroemde Rotterdammers zeker hebben gekend.

Het varen leverde echter meteen weer navigatieproblemen op. In het algemeen was Van Hoogwerff tevreden met de prestaties van de *Castor* in de moeilijke weersomstandigheden aan de Guinese kust (het regende en waaide veel, met soms hoge zeeën tot gevolg). Maar hij klaagde over de ‘hollandsche kaart van Van Keulen’ die mijlen afweek van de veel accuratere ‘fransche kaart gemaakt op ordre van den Graaff

¹¹⁹ NA, Admiraliteiten 1170a, Journaal van Van Hoogwerff, 7 september 1769.

¹²⁰ Ibidem, 4 september 1769.

¹²¹ Ibidem, 9 september 1769.

¹²² Ibidem, 13 september 1769.

¹²³ (Jan Gerard) François Meyners was de broer van Gerard (François) Meyners (1710-1790), raad en schepen van Rotterdam. Gerard was vanaf 1771 gecommitteerde ter admiraliteit van de Maze en werkzaam in de Oost-Indische handel. François trouwde in 1746 met Elizabeth Hamilton en was stadscommissaris voor de Levantsche handel. Tevens was hij schepen van Rotterdam. Meyners en Hamilton waren samen zeer actief in de Surinaamse plantageculturen, zie: H.C.H. Moquette, ‘Meyners, Jan Gerard François’, in: P.C. Molhuysen e.a. (red.), *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek* (Leiden 1912) II 917.

Rouillé in 1750'.¹²⁴ Toch bleef hij de Hollandse kaart gebruiken, niet altijd met even goed gevolg. Eind september 1769 bereikte de *Castor* Kaap La Hoe. Het fregat had koers gehouden op de monding van de St. Andreas-rivier, maar door het bestek uit te zetten op de Hollandse kaart van Van Keulen, was men die, na controle op de Franse kaart, al gepasseerd en dacht men in de buurt van Kaap La Hoe te zijn (het verschil betrof hier uiteindelijk 50 zeemijlen). Daar kwam men twee Zeeuwse schepen tegen, waarover Van Hoogwerff gek genoeg geïnformeerd werd door een 'cano van voornoemde Caap (...) met ses neegers'. Van Hoogwerff stelde dat 'in den beginne waaren deese neegers seer bevreesd, om over te komen, in soo een kloek schip bemand met soo veel blanken, 't geen haar ongewoon was'.¹²⁵ Dat kan betekenen dat dit gebied niet in trek was bij Europese handelaren, of dat Europese koopvaardij schepen doorgaans niet zulke grote bemanningen hadden. Een marineschip als de *Castor* was dan inderdaad een hele verrassing. Van Hoogwerff deed de negers overigens de 'versekering (...) van een vrije, en goed onthaal' (in welke taal overigens?). Daarna durfden zij wel aan boord te komen. Op het dek werden de Afrikanen onthaald op drank en tabak, tot Van Hoogwerff het wel weer welletjes vond (waarschijnlijk werden er een aantal dronken).¹²⁶

Bij Kaap La Hoe ten anker kwam Van Hoogwerff weer bevreesde negers tegen, eveneens niet gewend aan zoveel 'blank volk'. Hij '[tragte hen] te overtuigen dat hun geen leet geschieden soude, en wij ook niet quamen om slaaven te negotieeren, maar wel dat een oorlogschip waaren ter bescherming van alle Hollandsche Scheepen, die door neegers off andere eenige overlast mogten komen te lijden'. Uit de reactie van de lokale bevolking blijkt dat ze wel gewend waren aan Nederlandse schepen, maar niet zulke grote en met zoveel bemanningsleden.¹²⁷ Wellicht waren de Afrikanen bang dat de Nederlands kwamen om grootschalige, gedwongen slavenhandel te drijven. De Zeeuwse scheepjes echter, waarvan eerst nog sprake was, komen verder niet meer voor. Een Frans schip dat met name wordt genoemd, *Le Conquerant* onder kapitein Detzollier uit Bordeaux, was van zins, zonder enige interesse voor dit stukje Afrika, door te varen naar 'Juda', ofwel Fida of Ouidah. Deze belangrijke handelsplaats werd ook genoemd

¹²⁴ NA, Admiraliteiten 1170a, Journaal van Van Hoogwerff, 19 september 1769.

¹²⁵ Ibidem, 22 september 1769.

¹²⁶ Ibidem, 22 september 1769.

¹²⁷ Ibidem, 23 september 1769.

tegen Van den Velden (zie hoofdstuk 3) en lag aan de Slavenkust, nog voorbij de Goudkust. Detzollier ging ‘om aldaar een armasoen slaaven te negotieeren’. En een Vlissings schip, de *Jonge Jacob*, onder commando van de ernstig zieke schipper De Molder, kwam helemaal niet om slaven naar Afrika, maar om goud en ivoor.¹²⁸

Begin oktober bereikte de *Castor* het eerste Nederlandse fort aan de Goudkust, St. Anthony te Axim. Daar werd water ingeslagen, maar om een niet nader genoemde reden wilde Van Hoogwerff dat ‘met canoos door de neegers’ aan boord geleverd krijgen. Blijkbaar had hij meer vertrouwen in de stuurmanskunsten van de lokale Afrikanen dan van zijn luitenants met de barkas. Dat bleek wel toen de barkas na enkele dagen bij Axim na een tochtje op de klippen liep. Alle goederen werden geborgen, maar het scheepje was beschadigd en moest in Axim gerepareerd worden. Het verblijf bij Axim moet verder niet onaangenaam zijn geweest. De gouverneur van het nabijgelegen fort Hollandia, Groothuijsen, liet goed voedsel sturen: vee, hoenders, eenden, sinaasappelen, vis, oesters en groenten. De lokale bevolking was vriendelijk. De Afrikanen wachtten Van Hoogwerff ook op toen hij naar het fort kwam, ‘die naar hun wijze alle Teekenen van Blijdschap en Vreugde (...) betoonen over het arrivement van ’s Lands schip, en mijn komst aan land’. Verder werden er nog ‘zaken’ besproken tussen commandeur Van Schuylenburg en luitenant Sommans namens Van Hoogwerff enerzijds en gouverneurs Fennkol, van Axim, en Groothuijsen, van Hollandia, anderzijds. Bij deze besprekingen werd ook de plaatselijke cabocier, Amenichia, betrokken. Hem werd duidelijk gemaakt dat hij en de negers van Axim alleen loyaal dienden te zijn aan de West-Indische Compagnie en de ‘Hollandsche Natie’, en dat Fennkol volledig gevolmachtigd was te handelen.¹²⁹

Duidelijk wordt wel dat Van Hoogwerff goed op de hoogte was of gehouden werd wie voor welke natie op welk fort welke functie vervulde en hoeveel saluutschoten er bij het passeren van die forten zodoende afgevuurd moest worden. Axim werd bestuurd door een ondercommies, dus hoefden maar 15 saluutschoten gegeven te worden. Het Engelse fort Dixcove, enkele mijlen ten oosten van Axim, werd bestuurd door Richard Miles, zo wist Van Hoogwerff te vertellen. Het Nederlandse fort Batesteijn te Boutry werd dan weer gecommandeerd door een commies, Oskamp. De bestuurders van de forten Witsen en Oranje, respectievelijk te Takoradi en

¹²⁸ NA, Admiraliteiten 1170a, Journaal van Van Hoogwerff, 23 en 28 september 1769.

¹²⁹ Ibidem, 3, 6, 8 en 9 oktober 1769.

Sacondé/Shama, werden dan weer commandanten genoemd en geïdentificeerd als Bakhuijsen en Gilles Servaas Gallé. De bestuurder van fort St. Sebastiaan in Shama, Van der Puije, werd ‘Commies en Raad’ genoemd.¹³⁰

Deze korte reis langs de eerste paar Nederlandse forten aan de Goudkust bracht de *Castor* naar Elmina. Het belangrijkste gedeelte van de reis zat er nu op. Half oktober bereikte men de belangrijkste vestigingsplaats van de West-Indische Compagnie aan de Goudkust, maar in Elmina gebeurde geen spectaculaire dingen. Namens de autoriteiten kwamen fiscaal Willem Suljard van Leefdael en oppercommies en raad Klok aan boord. Echte besprekingen werden enkele dagen later gevoerd, ditmaal onder leiding van Van Hoogwerff zelf. De kapitein werd opgevangen aan de poort van het kasteel door directeur-generaal Pieter Woortman en de ‘eerste neegers van het krom’, de ‘Compagnies makelaars’ en ‘andere der voornaamste neegers’ van Elmina. De ‘conferentie’ tussen Van Hoogwerff, Woortman en Suljard van Leefdael vond plaats na een kleine receptie en duurde twee uur. Vervolgens werd een feestmaal van ‘40 Couverts’ aangericht.¹³¹ De daaropvolgende dagen liet Van Hoogwerff zijn schip weer bevoorraden door negerkano’s.¹³²

Discipline bleef nog wel een probleem. Eén van de eerste dagen in Elmina stuurde Van Hoogwerff twee van zijn luitenants naar Elmina, waar zij de nacht doorbrachten en goed te eten kregen. Op de terugweg waren drie van de roeiers aan boord van de barkas blijkbaar iets te frivoool en brutaal. Aan boord werden zij in de boeien geslagen. Eén van de roeiers werd vrijgelaten – men vond zijn tijd in de boeien voldoende straf voor zijn insolentie – maar de andere twee roeiers werden veroordeeld tot gelaarsd worden met de kat (geslagen met een zweep) en driemaal van de ra vallen.¹³³ Ten slotte brak eind oktober 1769 op de rede van Elmina in het slavenschip de *Guineesche Vriendschap* van Jan Grim een slavenopstand uit. De opstand werd neergeslagen door een vlug handelende Grim zelf en een haastig opgetrommeld detachement gewapende matrozen van de *Castor*. Uiteindelijk vonden vijf slaven de dood en raakte drie bemanningsleden gewond. De grootste oproerkraaiër, Essjerrie Ettin, die vooral onder de negervrouwen had gestookt, werd opgepakt. Hij werd begin

¹³⁰ NA, Admiraliteiten 1170a, Journaal van Van Hoogwerff, 11-13 oktober 1769.

¹³¹ Ibidem, 14 en 17 oktober 1769.

¹³² Ibidem, 18 oktober 1769.

¹³³ Ibidem, 17 en 21 oktober 1769.

november veroordeeld tot de dood. Eerst werd zijn rechterhand afgehakt (zijn linker was al eerder afgezet) en vervolgens werd hij onder zijn armen opgehesen aan de ra. Toen werd hij door elf matrozen doodgeschoten en in zee gedumpt.¹³⁴ Om de rust te bewaren, bleven nog enkele dagen gewapende matrozen aan boord van de *Guineesche Vriendschap*. Maar snel erna, op 7 november 1769, na meer dan drie maanden in Afrika, zette de *Castor* koers naar Suriname.¹³⁵

¹³⁴ NA, Admiraliteiten 1170a, Journaal van Van Hoogwerff, 31 oktober-3 november 1769; Scheepvaartmuseum, Journaal van Van Son, 31 oktober-3 november 1769; J.M. Postma, *The Dutch in the Atlantic slave trade 1600-1815* (Cambridge 1990) 167-168.

¹³⁵ NA, Admiraliteiten 1170a, Journaal van Van Hoogwerff, 4 en 7 november 1769.

Figuur 2: De *Boreas* op de rede van Elmina, 1771. Tekening van Fredrik Jägerschöld, ca. 1771. Nederlands Scheepvaartmuseum, Amsterdam.

Hoofdstuk 3: Jacob Andries van den Velden

[O]m kort te gaan ik was ten uijterste verwondert in een gewest daar ik tot nu toe niets als dikke en ontoegangelijke bossen met moerassen en stinkpoelen vernoomen had zoo een schoon land te zien.

— Jacob Andries van den Velden¹³⁶

Jacob Andries van den Velden werd geboren in Amsterdam op 18 februari 1740. Zijn familie kan niet direct aan de Admiraliteit van Amsterdam verbonden worden, maar de Van den Veldens vormden allerm minst een onaanzienlijk geslacht. Eind negentiende eeuw nam men aan dat het geslacht veertiende-eeuwse, adellijke Brabantse wortels had. Ene Gerbert of Beertken van den Velde stond in 1321 bekend als leenman van hertog Jan III van Brabant.¹³⁷ De achttiende-eeuwse Amsterdamse tak zou via zeventiende-eeuwse omwegen in Duitsland met Andreas von den Velden weer naar de Nederlanden komen. Geboren in Frankfurt in 1707 veranderde hij zijn naam in *Andries* en *van den Velden*. Hij was de zoon van Franz von den Velden, een bankier uit Frankfurt, uit diens tweede huwelijk met Constantia Maria Spanheim, dochter van de anticartesiaanse Leidse hoogleraar theologie Friedrich Spanheim de jongere (1632-1701). Spanheim was tevens bibliothecaris van de Leidse universiteitsbibliotheek.¹³⁸ Jacob Andries van den Velden had dus een academische beroemdheid als overgrootvader.

Of Andries van den Velden simpelweg een Amsterdams filiaal van zijn vaders Frankfurtse bankhuis beheerde of op eigen titel bekend stond als koopman is niet bekend. Wel onderhield hij nog contact met zijn ‘Duitse’ familie, in ieder geval met zijn halfbroer Peter, uit zijn vaders eerste huwelijk met Maria Magdalena d’Orville. Peter von den Velden, die zich misschien wel D’Orville liet noemen, was luitenant in de Franse marine en kwam in 1739 in actie in Noord-Amerika, tijdens een opstand in

¹³⁶ NA, Admiraliteiten/Van den Velden, inv. 17, ‘Particuliere aantekeningen van de *Boreas*, 1770-1771, f. 36.

¹³⁷ A. von den Velden, *Geschiede des alten brabantischen Geschlechtes van den Velde oder von den Velden* (Weimar 1900) 17. Dit is niet met zekerheid te zeggen. Het lijkt op het eerste gezicht een familiegeschiedenis die aanzienlijke negentiende-eeuwse families graag over zichzelf vertelden.

¹³⁸ Von den Velden, *Geschiede van den Velde* I, 50; over Friedrich Spanheim de jongere, zie: W. Otterspeer, *Groepsportret met dame, deel II. De vesting van de macht. De Leidse Universiteit 1673-1775* (Amsterdam 2002) passim.

Louisiana. Hij schreef daarover aan zijn halfbroer.¹³⁹ Andries van den Velden trouwde in 1731 met Sara Helena Meinertzhagen. Zij was de dochter van Jacob en Helena Meinertzhagen, die nicht en neef waren. Jacob was een Amsterdamse bankier met Keulse wortels.¹⁴⁰ Andries en Sara Helena van den Velden kregen acht kinderen van wie er zeven de volwassen leeftijd bereikten. Van Constantijn van den Velden (1733-1803) is weinig bekend. Net als, om goede redenen, van Frederik (1734-1737). Philip Jacob (1738-1815) was een handelaar in wijnen. Hij trouwde met Maria Jacoba Brands (1738-1826), regentes van het Amsterdamse Leprozenhuis. Van Anna Catharina Helena (1742-1815) is niets bekend. Johanna Esther (1746-?) trouwde met Johan Christiaan Severijn, een luitenant-kolonel van de infanterie. Interessant zijn twee jongere broers van Jacob Andries, Johan Wernard (1744-1799) en Frans (1749-1830). Johan Wernard ging in 1799 als onderkoopman naar Oost-Indië, maar werd naar verluidt in de Suezlandengte door Arabieren vermoord. Frans van den Velden klom op tot fiscaal en raad van justitie in Demerary.¹⁴¹

In 1766 trouwde Jacob Andries van den Velden te Amsterdam met Susanna Antoinetta Nepveu (1745-1813), de dochter van de interim-gouverneur van West-Indië en de latere gouverneur-generaal van Suriname, Jean Nepveu (1719-1779) en diens eerste vrouw, Johanna Agatha Aldenrogghe of Oudenrogghe (1722-1765). Susanna Nepveu was in Paramaribo geboren en getogen.¹⁴² Van haar, en later van Jean Nepveu zelf, heeft Van den Velden vast gehoord van het kleurrijke leven in deze kolonie, die hij in 1772 en 1773 voor de marine zou bezoeken. Wellicht vertelde zij hem uit ervaring over de bestuurlijke ruzies waar Suriname in die tijd om bekend stond. Het is ondenkbaar, gezien dit huwelijk in een Surinaamse bestuursfamilie, dat Van den Velden niets wist van de Surinaamse politiek en economie voordat hij er in 1770 naartoe gestuurd werd om de stand van zaken te bepalen.¹⁴³

Jacob Andries van den Velden ging al op tienjarige leeftijd als adelborst naar zee. Onder kapitein E. baron de Petersen voer hij in 1750 op het fregat *Middelburg* naar

¹³⁹ Von den Velden, *Geschiede van den Velde* II, 31-32.

¹⁴⁰ Ibidem, I, 50.

¹⁴¹ CBG, Meinertzhagen (I), Genealogie van het geslacht Meinertzhagen, ff. 22-24.

¹⁴² CBG, Kort genealogisch overzicht betreffende de Familie Nepveu, ff. 18-19. Jean Nepveu en zijn broers Louis Pierre en Aubin waren partijgangers van Jan Jacob Mauricius, Jean Nepveus voorganger als gouverneur in diens conflict met raad Salomon du Plessis, zie G.W. van der Meiden, *Betwist bestuur. De eerste bestuurlijke ruzies in Suriname 1651-1753* (Amsterdam 2008) 99-116.

¹⁴³ NA, Admiraliteiten/Van den Velden, inv. 21, Kopie-missiven, etc., van en aan Jacob Andries van den Velden tijdens zijn reis met de *Triton* en *Boreas*, Instructies van de prins van Oranje, november 1770.

de Curaçao.¹⁴⁴ De rang van adelborst was voorbehouden aan de jongens die bijna vanzelfsprekend via het commandeurschap de rang van kapitein gingen bekleden.¹⁴⁵ Er is voorgerekend dat een gemiddelde marineofficier in de tweede helft van de achttiende rond zijn achtentwintigste kapitein werd. Jacob Andries van den Velden was negenentwintig jaar oud toen hij in 1770 het commando van het fregat *Triton* kreeg.¹⁴⁶ Met dit schip van vierentwintig stukken kreeg Van den Velden de opdracht repatriërende Oost-Indiëvaarders in het Kanaal op te vangen en naar hun plaats van bestemming te konvoieren. Het draaide echter uit op een mislukking: de *Triton* was lek en moest binnenlopen in Southampton. In juni 1770 keerde Van den Velden terug op Texel en overzag het opkalefateren van het schip. Zelf scheepste hij in november 1770 in op het fregat *Boreas*, vierentwintig stukken, en zeilde in januari 1771 uit richting West-Afrika.¹⁴⁷

Er is niet met zekerheid te zeggen dat Van den Velden voor 1771 niet in West-Afrika is geweest, maar uit de voorafgaande periode zijn weinig scheepsjournalen van West-Afrikaanse kruistochten bekend. Van den Veldens collectie scheepsjournalen is wat betreft zijn eigen carrière vrij compleet.¹⁴⁸ Hij had zeker enige professionele kennis, want in de afschriften van resoluties die Van den Velden ten behoeve van de kruistocht overhandigd kreeg (of voor zichzelf liet kopiëren) wordt verwezen naar een ‘memorandum’ van de Rotterdamse kapitein Pieter van Hoogwerff Gz. over de West-Afrikaanse handel. Die zou hem ter beschikking zou worden gesteld. In deze stukken is ook sprake van een rapport van de Amsterdamse kapitein Willem May, die in 1767 op de *Amazon*e een kruistocht naar West-Afrika ondernam. Beide kapiteins berichtten dat het noodzakelijk was ‘koopmanschappen’ of goederen mee te nemen om ter plaatse voor victualiën te ruilen. Er was namelijk geen geldhandel in West-Afrika.¹⁴⁹ Van den Velden bezat geen journaal van Van Hoogwerff, maar wel een volledige kopie en een uittreksel van dat van May (zie hoofdstuk 1). Maar hoe ging deze kennis rond? Een

¹⁴⁴ NA, Admiraliteiten/Van den Velden, inv. 1, Journaal van Jacob Andries van den Velden gehouden tijdens een reis met het fregat *Middelburg* onder kapitein E. baron de Petersen naar Curacao, 1750-1751.

¹⁴⁵ J.R. Bruijn, *De Admiraliteit van Amsterdam rustige jaren 1713-1751* (Amsterdam 1970) 108.

¹⁴⁶ NA, Admiraliteiten/Van den Velden, inv. 16a, Journaal van Jacob Andries van den Velden gehouden tijdens een reis met het fregat *Triton* naar het Kanaal, 1770.

¹⁴⁷ *Ibidem*, inv. 16b, Journaal van Jacob Andries van den Velden gehouden tijdens een reis met de *Boreas*, 1770-1772.

¹⁴⁸ Alleen de jaren 1768-1770 en 1773-1775 missen.

¹⁴⁹ NA, Admiraliteiten/Van den Velden, inv. 24, Extract uit de besognes van de Admiraliteit van Amsterdam, 23 november 1770, ff. 19-20.

sterke aanwijzing vinden we terug in dezelfde resoluties. Naar verluidt vroeg Willem May de bestuurders van de Admiraliteit van Amsterdam met klem zijn informatie in bredere kring beschikbaar te stellen. Zij stonden positief tegenover dit verzoek. Overigens is het feit dat Van den Velden afschriften van deze resoluties en journalen verzamelde een tweede aanwijzing. Het scheepsjournaal van May kan hem natuurlijk ook ter beschikking zijn gesteld.¹⁵⁰

Van den Velden bereikte West-Afrika tijdens de, zoals hij zelf schreef, ‘quade tijd’ of het ‘slechte saison’, ofwel de regentijd. Hoewel het niet altijd regende, hingen er vaak zware wolken boven de kust. De zee was soms te ruig om aan land te gaan of, in het geval van twee ‘commissarissen’ (waaronder fiscaal Willem Suljard van Leefdael) te Elmina die aan boord wenste te komen, om bezoekers aan boord te laten.¹⁵¹ Toch moest de bemanning van de *Boreas* aan dek schaften, om ‘het Eeten tusschen dek te vermijden’. Er was geklaagd over het eten en blijkbaar wilde Van den Velden toezicht houden op de bemanning tijdens het eten.¹⁵² Van den Velden ondervond echter niet de hinder die Van Hoogwerff parten speelde, want in maart 1771, nauwelijks twee maanden van Texel verwijderd, bereikte hij de West-Afrikaanse kust. De eerste ontmoeting aldaar was met HMS *Weazle*, onder kapitein Caesar Young, die lag te wachten op HMS *Rainbow*, onder kapitein Charles Fielding (1738-1783). Fielding was een generatiegenoot van Van den Velden. De *Rainbow* was Van den Velden tegengekomen bij Madeira, waar het in februari patrouilleerde en op weg zei te zijn naar naar Guinee. De *Weazle* was onderweg van de Gambia-rivier (waar het dus enkele jaren tevoren nog een luitenant was kwijtgeraakt) naar Sierra Leone.¹⁵³ Zelf bevond Van den Velden zich toen nabij Kaap Monte.¹⁵⁴

Iets voorbij Kaap Montserrat begon de *Boreas* geheel volgens de instructies dicht langs de kust te varen.¹⁵⁵ In dit gebied ontstond het eerste contact met de lokale bevolking. Twee mijl uit de kust kwamen drie negers in een kano langs, die zich zeer ‘wantrouwend’ opstelden. Zij werden ‘afschrikt door het geschut’ en spraken een ‘taal

¹⁵⁰ NA, Admiraliteiten/Van den Velden 24, Extract uit de besognes van de Admiraliteit van Amsterdam, 23 november 1770, ff. 19-20.

¹⁵¹ NA, Admiraliteiten/Van den Velden 17, Particuliere aantekeningen, f. 30.

¹⁵² Ibidem, f. 11.

¹⁵³ Ibidem, ff. 3 en 12.

¹⁵⁴ Ibidem, f. 13.

¹⁵⁵ Ibidem.

die (...) onverstaaenbaar' was. Maar blijkbaar wisten zij toch wel waar wat te halen viel, want de Afrikanen keerden niet terug naar land maar gingen naar een nabij voor anker liggend koopvaardijship, onder schipper Pot.¹⁵⁶ Ondanks het feit dat deze Afrikanen niet gewend leken aan blanken, waren Van den Velden en zijn bemanning niet de enige blanken nabij Kaap Montserrado op dat moment. Duidelijk is dat de streek door beide naties veelvuldig werd bezocht.¹⁵⁷ Bij de Sino-rivier kwamen weer kano's met negers langs. Hun leider stelde zich voor als Jan Klaasze en sprak 'wat Engelsch en Hollands door elkander'. Hij was 'al vrij Civiel', schreef Van den Velden. Klaasze kwam uit het dorp Bottewa, waar op dat moment een Engelse snauw lag om in slaven te handelen. In hetzelfde gebied ontmoette de bemanning van de *Boreas* enkele dagen later 'een Zweed van geboorte', waarvan hij schreef dat 'de blanke was een matroos'. Hij voer in dezelfde kano als een stel Afrikanen. Duidelijk is niet of hij een schipbreukeling, deserteur of avonturier was, die onder de lokale bevolking trachtte te overleven. Wel was hij goed op de hoogte van de lokale geografie: hij wees een baken aan nabij de riviermonding en vertelde dat de rivier diep genoeg was om erin te varen en vers zoetwater te bemachtigen. Dit bleek, na navorsing door luitenant Van der Feltz, waar te zijn. Hij kreeg tabak als beloning, die hij mocht uitdelen onder de Afrikanen of ruilen tegen vruchten.¹⁵⁸ De Zweed zal aan de Sino wellicht als extra tolk tussen Europeanen en Afrikanen gefunctioneerd hebben. Hij was in staat met Van den Velden te communiceren, al is het natuurlijk de vraag in hoeverre hij beter Hollands, Engels of Portugees sprak dan de Afrikanen zelf.

In het Sino-gebied (rondom het huidige Greenville in Liberia) was nog geen sprake van Nederlands, Engels, Portugees of Deens bezit geclaimd door een fort met wapperende vlag, maar wel van (een ietwat onzekere) loyaliteit van de lokale bevolking aan een bepaalde handelsnatie. In dit gebied ging, volgens Van den Velden, de inheemse voorkeur uit naar de Engelsen. Die zouden volgens de Afrikanen beter doorhebben dat er aan de Bovenkust tot Kaap Palmas dezelfde handelswaar en tegen lagere, fluctuerende prijzen konden kopen. Dat sloeg ook op slaven. Van den Velden sprak hierover dan ook zijn verbazing uit. Hij begreep niet dat de Hollanders hier niet

¹⁵⁶ NA, Admiraliteiten/Van den Velden 17, Particuliere aantekeningen, f. 13.

¹⁵⁷ Ibidem.

¹⁵⁸ Ibidem, f. 13-14.

kwamen handelen.¹⁵⁹ Dat hij ongelijk had in zijn verbazing bewijst de handelsactiviteit die Van Hoogwerff in het hoger gelegen Montserrado-gebied tegenkwam (zie hoofdstuk 2). Van de Denen of Portugezen was aan de monding van de Sino geen sprake, maar zowel Van Hoogwerff als Van den Velden merkten dat de diverse Europese koopvaardij schepen zo hun eigen instructies en gebieden van voorkeur hadden. De Portugezen handelden volgens Van den Velden het liefst in het noordelijker gelegen estuarium van de St. Andries, waar zij tabak brachten tegen slaven.¹⁶⁰

Ondanks de ‘voorkeur’ voor de Engelsen werden Van den Velden en zijn officieren wel degelijk door meerdere handelaren benaderd. De meest kleurrijke figuur was een vrijneger in het Sino-gebied, een ‘voornaam Makelaar in Slaaven’. Deze ‘Neger’, die zich Jan Vrijman noemde, sprak ‘reedelijk goed Hollands’. Blijkbaar was deze streek zo belangrijk dat een Nederlandssprekende makelaar zich hier een positie kon verwerven. Van den Velden beschreef Vrijman zeer kleurrijk: ‘Hij was gekleed, hebbende een geruijt blauw linnen ook over zijn naakte huid dog geen broek aan, alleenlijk een klijn paantie over zijn schaamte [een groffluwelen schaamlap], een zwarte das waarvan de Enden tot op zijn navel hingen, een ronde hoed met een breed silver boordsel, voor ’t overige geen kousen of schoenen.’¹⁶¹ Vrijman had dus veelvuldig contact gehad met Europeanen, want hij was deels Europeaan gekleed en sprak een Europese taal. Het is aantrekkelijk om in Jan Vrijman dezelfde vrijneger of makelaar als de David Jan Frieman in Van Hoogwerffs verslag te zien, maar waarschijnlijk waren het verschillende figuren. Uiteraard was Vrijman teleurgesteld toen bleek dat de Nederlanders geen slavenhandelaren waren. De *Boreas* was inmiddels onder zeil en voer de Sino af terug naar de Atlantische Oceaan. Toen Vrijman bemerkte dat niemand bereid was hem terug te brengen, bond hij zijn geruite kleed op de rug en sprong overboord om naar de oever te zwemmen.¹⁶²

Opvallend is dat ondanks de goede weken die Van Hoogwerff doorgebracht had aan Kaap Montserrado Van den Velden ervoor koos deze kaap maar kort aan te doen en zich wat langer op te houden bij Kaap La Hoe. Misschien was dat wel de bedoeling, zodat beide schepen over anderhalf jaar verspreid samen voor langere tijd een groter

¹⁵⁹ NA, Admiraliteiten/Van den Velden 17, Particuliere aantekeningen, f. 15.

¹⁶⁰ Ibidem.

¹⁶¹ Ibidem, f. 14-15.

¹⁶² Ibidem, f. 15.

gebied van de West-Afrikaanse kust konden observeren dan één schip mogelijkerwijs kon doen. Kaap La Hoe is het gebied net voorbij Kaap Palmas, op de huidige grens tussen Liberia en Côte d'Ivoire. Hier werd Van den Velden geïnformeerd door Nederlandse koopvaarders over drie Portugese schepen, die slechts enkele uren voor de kust hadden gelegen en geen poging hadden ondernomen met de lokale bevolking te handelen.¹⁶³ Dat was klaarblijkelijk afwijkend gedrag en de schippers en Van den Velden vermoedden waarschijnlijk dat de Portugezen illegaal handelden. Maar ook de Portugezen handelden dus op een breder gedeelte van de West-Afrikaanse kust dan dat zij met fortten onder controle hielden.

Hoewel die indruk ontstaat, was dit gebied geen Klondike. Aan de monding van de 'Rio Cavalje' – de Cavalla-rivier (de grens tussen Liberia en Côte d'Ivoire) – kwamen kano's met 'neegers en makelaars' langs, die aan Van den Velden attestaties van schippers toonden. Of dit verklaringen of reçu's waren, is niet duidelijk. Van den Velden citeerde uit de attestatie van een 'Hollandse' schipper dat de 'negotie word, hoe langer hoe slechter en de neegers slimmer om meede te handelen'. Het blijkt dat de negers elke morgen vroeg aan de beurs kwamen – een plaatselijke, waarop Europeanen hun slaven konden kopen – om naar de prijs van de Nederlandse goederen te vragen. Vervolgens maakten zij onderlinge afspraken ('waarna zij zig reguleren') die de Nederlandse handel geen goed deden. De aanwezigheid van een Engelse snauw werd als slecht teken gezien. Tegelijkertijd stelde Van den Velden dat de attestaties samen een lokale administratie vormen van de Europese schippers die door de makelaars voorzien waren van ivoor en slaven.¹⁶⁴

De *Boreas* zeilde vervolgens enkele mijlen door. In het La Hoe-gebied ontmoette Van den Veldens commandeurs Van Helsdingen en Beeldsnijder voor de derde maal een makelaar, Engels(e) Anthony genaamd. Die nodigde hen uit in het dorp 'of zoo gen[aamde] Crom van la Hou'. In hetzelfde dorp bevonden zich ook 'Cabociers', die door Van den Velden aangeduid werden als de 'Opper Hoofden van het dorp'. Bij de 'Cage' of huis van de cabociers, die zij bewoonden met hun 'wijven' kwamen de bestuurders van het dorp, de 'officiers (Adjo)', en de 'priester' langs om

¹⁶³ NA, Admiraliteiten/Van den Velden 24, Kopie-missive aan de Admiraliteit van Amsterdam, nabij Kaap La Hoe, 5 april 1771, f. 33.

¹⁶⁴ NA, Admiraliteiten/Van den Velden 17, Particuliere aanteekeningen, ff. 16-17.

Van den Veldens officieren te ontmoeten.¹⁶⁵ Vervolgens vond er een verwelcoming of ritueel plaats met muziek, gemaakt door ‘eenige Negers met soort van Trommels, hoorens van Olif[ants] Tand, schalmeien van een bijzondere gedaante, waarmede zij een muziek en yselijk geweld maakte’.¹⁶⁶ Vervolgens ‘ging dit Illuster geselschap rond om in een kring sitten, de groote voornaamste, waarin weinig onderschijd te zien was, met de gemeene, zommige die wat fetiches in hun haar, en om hun arm en voeten hadden, ’t zij van goud of kraalen’.¹⁶⁷ Meteen daarna werd het serviesgoed tevoorschijn gehaald. ‘[K]ommen van delfts aardewerk’, schreef Van den Velden, zonder zich te verbazen over hun mogelijk herkomst. Vervolgens werd de grootste kom gevuld met palmwijn en gaf de priester de kom van hoog naar laag door. Makelaar Anthony legde daarna de overige dorpsbewoners het zwijgen op, omdat de priester ging spreken. Het daaropvolgende gebed duurde een half uur, waarop er nog een keer gedronken werd uit de aardewerken kommen, ditmaal jenever die Van den Velden had meegenomen als ‘dasje’ (geschenk), ‘waar van zij (de Neegers) braaf soopen’. De adjo namen ten slotte afscheid van de cabociers en deelden Van den Veldens commandeurs mede dat hun ‘geneegenhijd’ voor de Nederlanders zeer groot was. Te zijner tijd zou een van hun zoons aan boord komen met een geschenk. Uiteindelijk ging de hele optocht terug naar de kust, weer onder het genoegen van ‘ijselijk geweld’.¹⁶⁸

Dit gebeuren had Van den Velden stof tot nadenken gegeven. Het hierop volgende stukje in het journaal lijkt een verwerking van ervaringen, die hij zelf had ondergaan of over had horen vertellen. Zijn officieren hadden minstens de halve dag in het dorp van Anthony doorgebracht, want het lag een half uur gaans van de kust. De hele ceremonie zal enkele uren in beslag hebben genomen, waarna de optocht het half uur naar de kust terugliep. Van den Velden observeerde dat ‘de Cabociers zijn wijinig bij de gemeene Negers’, hoewel hun huizen of hutten ‘wijnig beeter als die der andere Neegers’ zijn. Wel waren zij herkenbaar aan tekenen aan hun hoofd of in hun haar, waarschijnlijk de fetisjen van goud of kralen. Die werden door enkele Afrikanen in de door Van den Veldens officieren geobserveerde rituele kring gedragen.¹⁶⁹ Het ‘dasje’ of geschenk van de adjo was uiteindelijk een stierkalf van vijftig pond, dat ‘vrij vet en

¹⁶⁵ NA, Admiraliteiten/Van den Velden 17, Particuliere aantekeningen, f. 19.

¹⁶⁶ Ibidem, f. 19.

¹⁶⁷ Ibidem.

¹⁶⁸ Ibidem, f. 20.

¹⁶⁹ Ibidem.

goed van smaak was'. Dat was een royaal geschenk, want vee was aan Kaap La Hoe erg schaars en duur. Hoenders aten de Afrikanen hier ook niet, want die beschouwden zij als hun fetisj. Wat betreft de handel merkte Van den Velden op dat de gehechtheid aan de Engelsen toch niet zo sterk was. Er was wel getracht met ze te handelen, maar 'de Engelschen goederen [waren] hier dog niet zeer gewild' of – zo merkte Van den Velden schamper op – '[de Engelsen] [wilden] er te veel voor hebben'.¹⁷⁰

In hetzelfde gebied kwam Van den Velden twee Nederlandse koopvaarders tegen, Frans Reichert van Vlissingen en C.F. Winterheijn van Amsterdam. De eerste had 145 en de tweede 85 slaven aan boord. Slaven kostten in dit gebied, zo wist Van den Velden te vertellen, 11 pond voor een man, 9 pond voor een vrouw en 5 tot 8 pond voor een jongensslaaf, 'na proportie' uiteraard. De handelaren werden het liefst betaald met buskruit en snaphanen, verschillende soorten katoen en lijnwaad, of 'paan goederen', dat zijn groffluwelen stoffen.¹⁷¹ Uit een gesprek met schipper Van Sprang leerde Van den Velden tevens bij over de handel met de bewoners van de kust van St. Andries. De *Boreas* had daar enkele weken geleden voor anker gelegen. De Nederlandse schippers bij de St. Andries wachtten op Portugese schepen, die tabak konden leveren. De Nederlanders leverden in ruil stoffen aan de Portugezen. De tabak werd bij Kaap La Hoe gebruikt als ruilmiddel met de Afrikanen, omdat 'de Neegers bijzonder aan C[aap] La Hou op die Tabak zeer verlekkert zijn'. De voorkeur voor tabak was zo sterk, dat Van den Velden meldde dat er geregeld negers aan boord kwamen die, terwijl ze goed wisten waarom Van den Velden in Afrika was, om tabak kwamen vragen. Zij leken niet te willen geloven dat de Nederlanders geen handelaren waren. Andere Afrikaanse handelaren vreesden dat door de Nederlandse aanwezigheid de Portugezen zouden wegblijven en geen tabak zouden leveren.¹⁷²

Ook Van den Velden kreeg met een slavenopstand te maken, maar deze had al plaatsgevonden. Nog voor anker bij Kaap La Hoe kwam een hem onbekend schip tegemoet. Toen men op dit schip merkte dat er een Nederlandse marinefregat voor anker lag, werd het steven weer gewend en vluchtte hij. Als reactie op het hijsen van de Prinsenvlag aan boord van de *Boreas* hees ook het scheepje een Prinsenvlag, maar aan de achtersteven wapperde een onbekende wimpel. Van den Velden liet met scherp

¹⁷⁰ NA, Admiraliteiten/Van den Velden, Particuliere aantekeningen, ff. 21-22.

¹⁷¹ Ibidem, ff. 17-18.

¹⁷² Ibidem, ff. 22-23.

vuren en liet commandeur Van Helsdingen de achtervolging inzetten. Het bleek een Engelse snauw te zijn, een slavenschip dat op zee was overvallen door de slaven aan boord. De wimpel achterop bleek een Engelse te zijn. De bemanning van het schip was nagenoeg uitgeroeid, maar de opstand was mislukt door tussenkomst van een Nederlands slavenschip, het fregat *Vrouwe Maria Isabelle* onder schipper Jan Harmel (kapitein voor de heren Rochussen en Van Coopstad¹⁷³), tussen Kaap Monte en Kaap Montserrat. Alleen de eerste stuurman en een matroos van de Engelse bemanning overleefden de opstand. De zesendertig slaven boden nog lang tegenstand, maar nadat de revolte was gestuit, liet Harmel zijn bootsman Teunis Janszen Agaar aan boord gaan om het schip naar Elmina te begeleiden (vandaar de Prinsenvlag). Maar de angst zat er blijkbaar zo in, dat de drie blanken aan boord ontmoetingen met het gezag uit de weg gingen totdat ze in Elmina zouden aankomen. Van de overlevenden kreeg Van den Velden te horen dat de originele schipper de Engelse kapitein James Pott was en in Barbados thuishoorde. De lading op de heenreis was rum, dat waarschijnlijk diende als ruilmiddel in de slavenhandel.¹⁷⁴

Van den Velden controleerde niet alleen Nederlandse, maar ook Engelse, Portugese en Franse schepen.¹⁷⁵ Op deze taak viel weinig af te dingen. Maar het fregat ging er niet speciaal om kruisen. De *Boreas* bleef bij de kust en controleerde de schepen die zij tegen mocht komen. Van den Velden liet niet blijken dat hij problemen ondervond met het navigeren op kustkenmerken of gegist bestek. Dat was in eerste instantie waarschijnlijk niet nodig, omdat hij dacht dat hij met stuurman Veere, ‘die nu (...) de derde rijs agter elkander op deze kust deed’, een autoriteit aan boord had. Bij Kaap Apollonia was de nood echter zo hoog dat Van den Velden schreef dat er ‘alzo niemand aan boort kennis van ’t Land had en wij dus niet wisten waar omtrent wij ons bevonden’. Ook stuurman Veere wist niet zoveel als hij dacht. Gelukkig had Van den Velden zijn vierde stuurman, Fredrik Jägerschiold (of Jägerschjöld), silhouetten laten tekenen. Tevens zou hij een kaart van Principe maken¹⁷⁶ en de aankomst van de *Boreas* op de rede van Elmina vastleggen in een gekleurde tekening.¹⁷⁷

¹⁷³ J. Hudig, *De scheepvaart op West-Afrika en West-Indië in de achttiende eeuw* (Amsterdam 1926) 14.

¹⁷⁴ NA, Admiraliteiten/Van den Velden 17, Particuliere aantekeningen, ff. 23-24.

¹⁷⁵ Ibidem, f. 25. De silhouetten en kaart bevinden zich in: ibidem, inv. 16.

¹⁷⁶ NA, Admiraliteiten/Van den Velden 17, Particuliere aantekeningen, f. 25.

¹⁷⁷ Scheepvaartmuseum, inv. A.2046(01); zie: Den Heijer, *WIC*, tussen 130-131. Fredrik Jägerschjöld is waarschijnlijk dezelfde als de Zweedse kapitein Fredrik Jägerschjöld (1751-1777), die bekend stond als

Maar in Elmina was de *Boreas* nog niet. Begin mei 1771 rondde Van den Velden Kaap Apollonia en algauw Kaap Three Points. Hiermee zeilde hij het kerngebied van de West-Indische Compagnie binnen. Hij ging voor anker in Axim. De enige opzienbarende gebeurtenis aldaar was een voorval met een schip zonder vlag. Na achtervolging bleek het een Engels schip te zijn, de ‘Ketty’ (*Kitty*) onder kapitein James Brown van Liverpool (waarschijnlijk een schip van de slavenhandelaar David Tuohy). Als vergoeding voor de vier schoten met scherp die Van den Velden had moeten afvuren, gaf kapitein Brown zes pond katoen.¹⁷⁸ De ontmoeting met commandant Fennekol was kort. Er werd over en weer gedineerd, maar deze maal bleef vertegenwoordiging van de voornaamste negers achterwege. Die kwam de volgende dag, bevolen door Fennekol. Het waren er zeven tot acht, als afgezanten van Amenichia. Bij Van den Velden is het niet duidelijk of hij hiermee denkt te verwijzen naar een cabocier of een dorp als geheel. Amenichia kwam niet zelf zoals bij Van Hoogwerff. Zijn invloed strekte in ieder geval nog uit tot Kaap Apollonia, waarvandaan een neger naar Axim kwam om in ivoor te handelen. Het lijkt erop dat hij in 1771 nog loyaal was aan Fennekol in Fort St. Anthony te Axim.¹⁷⁹ Een andere bezigheid aan Axim was goud wassen, wat Van den Velden uitgevoerd zag door negerinnen. Zij hadden platte bakken tot hun beschikking, waarin zij rivierwater ‘sterk schudde[n]’. Soms bleef er dan goud onderin liggen. Ze haalden het goud uit de bakken, lieten het drogen en bliezen dan het zand eraf.¹⁸⁰

In tegenstelling tot Van Hoogwerff ging Van den Velden voor Elmina nog bij Fort Oranje te Sacondé/Shama ten anker. Hier kwam commandant G.S. Gallé aan boord. Waarschijnlijk ging het gesprek voornamelijk over voorraden, want de volgende dag werd de *Boreas* vanuit het fort bevoorrad. Daarna werd koersgezet naar Elmina. Daar kwam het fregat 11 juni 1771 aan.¹⁸¹ Het verblijf zou tien dagen in beslag nemen, want de *Boreas* had een grotere missie dan de *Castor*. In Elmina werd er over en weer gedineerd en gesalueerd. Op de rede lagen Nederlandse, Engelse en Portugese schepen. Het weer was slecht en de zee ruig. Aan boord braken ziekten uit, maar die varieerden

een tekenaar van silhouetten, zie: NN, ‘Jägerschkiöld, släkt’, in: S.B. Boëthius e.a. (red.), *Svenskt biografiskt lexikon* (Stockholm 1973-1975) xx 511.

¹⁷⁸ NA, Admiraliteiten/Van den Velden 17, Particuliere aantekeningen, ff. 26-27.

¹⁷⁹ Ibidem, ff. 27-28.

¹⁸⁰ Ibidem, f. 29.

¹⁸¹ Ibidem, f. 30.

van opspelende longziekten tot buikloop. Van den Velden verbood zijn bemanning zich in de krommen van de negers te begeven, omdat die ongezond zouden zijn. Ook mochten ze niets gebruiken van ‘Palm wijn en andere ongezone vrugte of Neeger voedsels’, zodat zij ‘geen ziekens of ongemak zoude bekoomen’. Maar het stond buiten twijfel dat ‘de lugt hier op deeze kust zeer ongezond en pernicious’ was, hoewel Van den Velden ‘de quade effecten daarvan aan mijn zelfs niet (...) bespeuren’ kon.¹⁸² Alhoewel Van den Velden er geen melding van maakt, zal de slechte negotie ongetwijfeld zijn besproken met directeur-generaal Pieter Woortman. Hij schreef alleen in de kantlijn dat ‘de prijs der slaaven is hier als te Axim en andere forten op de boove kust’.¹⁸³ Van WIC-wege kreeg Van den Velden in ieder geval een afschrift van het register waarin de afgelopen maanden de paspoorten aan schippers waren ingeschreven. Zo kon hij in het vervolg aan de hand van de officiële lijst schepen controleren.

Maar dichtbij Elmina was dat blijkbaar nog niet nodig. Fort Nassau te Mouree werd zonder al te veel poespas gepasseerd. Op de rede van Anamaboe, een Engels fort, lagen 16 tot 20 schepen, die Van den Velden niet controleerde. De forten Leydsaemheyd en de Goede Hoop, in Apam en Bercoe, werden overgeslagen, net als het Engelse fort Simpa. In de nacht van 2 juli 1771 ging de *Boreas* ten anker op de rede van Accra, maar het fort kon men door de donkerte niet zien. ’s Ochtends bleek men recht voor het fort tussen de Hollandse koopvaarders te liggen. Onmiddellijk knoopte Van den Velden hiermee gesprekken aan. Eén schipper zou nog voorbij Fida varen in de richting van ‘de Gabon’. In Accra kwam de ‘provisioneel commies en commandant’ aan boord, Jan Woortman, de zoon van de directeur-generaal.¹⁸⁴

Accra was een prettige verrassing voor Van den Velden, die zich stilletjes had geërgerd aan de Bovenkust (Axim tot Elmina). Het vreselijke klimaat van Elmina had hem naar de pen doen grijpen. Maar Accra maakte andere gevoelens los. Voor wie het lezen wilde, legde hij uit dat elk schip vanaf de Bovenkust af eerst het Engelse fort St. James tegenkwam, gevolgd door het Nederlandse fort Crevecoeur en ten slotte het Deense fort Christiaansborg. Elk fort had zijn eigen ‘Crom of Neger dorp’ ernaast liggen. Het ‘Nederlandse’ negerdorp was ‘vrij regulier met ruijme strate’. Van den

¹⁸² NA, Admiraliteiten/Van den Velden 17, Particuliere aantekeningen, ff. 32-33.

¹⁸³ Ibidem, f. 33.

¹⁸⁴ Ibidem, ff. 34-35. In Apam noemt Van den Velden ‘Amsterdam’, maar dat was het fort te Kormantijn, iets naar het westen.

Velden verbaasde zich over de staat van de huizen, waarvan ‘verscheijde (...) van kalk of steen’ waren gebouwd en ‘wit en met kouleuren beplijstert zijn’. Zelf was hij in het huis van de makelaar geweest. [E]en rijke Neeger,’ schreef Van den Velden, want het huis hoefde ‘in zindelijk[heid] voor een Hollandse wooning niet (...) te zwigten, zijnde van Tafels en Stoelen voorzien [en] rustbanke met mooie sprije’. Hij was in Accra eindelijk goed ontvangen, direct afgehaald met kano’s zodat hij geen nat pak zou krijgen, en verwelkomd door een ‘grootte bende van Neeger muzikanten, die een yslijk geweld maakte’. Vanuit het dorp kwamen allerlei Afrikanen om deze nieuwe Europeanen te zien.¹⁸⁵ Ook het landschap en de landbouw kon hem bekoren. ‘Men schijnt hier in een gants andere lands dauw als op de booven kust van guine te zijn, het land is hoog met schoone vlaktens daar het gras weeldrig op stond, dog het verscheelde in soort met het gras (...) in holland of andere plaatsen,’ legde Van den Velden uit. De velden werden zeer goed gecultiveerd. De tuin van de commandant stond er prachtig bij. Het pluimvee was er klein, maar goed en mals van smaak. Het rundvee was in West-Afrika nergens beter als in Accra. De schapen waren ‘zeer zwaar en vet’. ‘Om kort te gaan,’ schreef Van den Velden geestdriftig, ‘ik was ten uijterste verwondert in een gewest daar ik tot nu toe niets als dikke en ontoegangelijke bossen en bergen met moerassen en stinkpoelen vernoomen had zoo een schoon land te zien’.¹⁸⁶

De aanwezigheid van drie forten had Van den Velden voor een raadsel gezet. Men zou zeggen dat ‘den een den andere veel afbreuk in de Negotie moest doen en veel Jalousie verwekken, het een en ander geloof ik ook wel dat plaats heeft’. Maar de negers die aan de forten kwamen handelen, verdeelden hun slaven, ivoor en goud over de drie forten en de gouverneurs leefden ‘uijterlijk in goede vriendschap’.¹⁸⁷ Toch moest de *Boreas* na enkele dagen verder zeilen. Aan de Volta ging Van den Velden weer voor anker, bij het krom Aquita, ‘dog in de kaart onder naam van Coto bekend’. Er was daar een handelsloge van de Denen, maar Van den Velden probeerde direct met de inwoners van Aquita te handelen. Die gingen echter ‘schielijk’ van boord toen Van den Velden telkens nee moest verkopen. Zij handelden liever met de Portugese schepen op de rede, ‘die voor hun tabak alles konden bekomen’.¹⁸⁸

¹⁸⁵ NA, Admiraliteiten/Van den Velden 17, Particuliere aantekeningen, f. 35.

¹⁸⁶ Ibidem, ff. 35-36.

¹⁸⁷ Ibidem, f. 36.

¹⁸⁸ Ibidem, ff. 36-37.

Er werd nog geankerd te Klein Popo, waar een Nederlandse en Engelse vlag wapperden, voordat Van den Velden ten slotte liet ankeren in Fida, ‘de naam van een koninkrijk geleegeen in ’t land van Ardoen’. Vanwege de grote aanwezigheid van Portugezen ging Van den Velden hier wel over tot controle van schepen. In april had hij een gerucht gehoord van een schip dat zich aan de autoriteit van Elmina had onttrokken. ‘Wij vlijde ons alle met de gedagte van een goede prijs te maken,’ verzuchtte Van den Velden, want de twee Portugese schepen die hij controleerde, bleken op de lijst te staan. Het betrof – niet oninteressant – twee slavenschepen met een capaciteit van 500 slaven elk, die tezamen met de bedrijvigheid in Fida aan Van den Velden de bewering deden ontlokken dat de nederzetting voor de Portugezen verreweg het belangrijkste slavencentrum van West-Afrika moest zijn.¹⁸⁹ De helft van zo’n schip had inderdaad een aardige prijs opgeleverd, want Van den Velden mocht onder artikel 7 van zijn instructies de helft van de opbrengst van elk genomen schip houden.¹⁹⁰

Van den Velden had verder weinig in Fida te zoeken. Zijn privéaantekeningen houden hier op. Enkele dagen later bevond de *Boreas* zich in Principe. Hier bleef Van den Velden een geruime tijd. Impliciet om Jägerschjöld waarschijnlijk de tijd te geven aantekeningen en metingen voor zijn kaart te laten doen, expliciet omdat Van den Velden een aanvaring had met de Portugese commandant van het eiland. Die weigerde de bemanning aan de land te laten en verbood de bevolking met de *Boreas* te handelen. Dat was een probleem, omdat Van den Velden had gedacht in Principe nieuwe voorraden voor de reis naar Suriname in te slaan.¹⁹¹

Ook dit probleem werd opgelost en enkele dagen later bevond de *Boreas* zich onder zeil op de Atlantische Oceaan, en route naar Suriname.

¹⁸⁹ NA, Admiraliteiten/Van den Velden 17, Particuliere aantekeningen, ff. 38-40.

¹⁹⁰ Ibidem, inv. 24, Instructies aan J.A. van den Velden, artikel 7, f. 24.

¹⁹¹ Ibidem, Memorie van Van den Velden aan de Admiraliteit van Amsterdam, Principe, 24 juli 1771, ff. 37-41.

Conclusie

Wat en hoe schrijven Van Hoogwerff en Van den Velden over West-Afrika en de Afrikanen? Hoeveel lijken zij te weten over deze streek en hoe komen zij aan hun informatie? Hoe vatten zij hun taken op?

Wat Van Hoogwerff en Van den Velden precies schreven, staat hierboven uitgebreid opgesomd. Als zij zich beperken tot West-Afrika als land en Afrikanen als mensen is het moeilijk vast te stellen of zij schrijven als Nederlandse marineofficieren in het bijzonder of als blanke Europeanen in het algemeen. Beide officieren probeerden vooral zakelijk te schrijven. Zelfs Van den Velden, die het door mij gebruikte journaal toch als ‘particuliere aantekeningen’ bijhield. Maar door die zakelijkheid of professionaliteit heen schemeren enkele meningen. Beide officieren waren op zoek naar ‘civiliteit’ in Afrikanen en waren lichtelijk geamuseerd maar afkeurend als hun gedrag niet op Europees gedrag leek. Negermuziek is ‘yselijk geweld’ en negers wonen in ‘crommen’ en bewegen zich in ‘benden’ (zonder de connotatie van criminaliteit, maar wel met de bedoeling hen als in groepen of stammen neer te zetten). Slechts enkele negers traden als individuen op. In alle gevallen waren het handelaren – Jan Vrijman, David Jan Frieman en Amenichia – of hoofden – koning Georgie en kapitein Pieter – en vervulden zij een voor Europeanen nuttige functie. De makelaar in Accra was een rijke neger, die in een zindelijk huis woonde. Hij was, vond Van den Velden, bijna Europees. Maar hij blijft naamloos. Een andere vrijneger is ‘vrij Civiel’. Andere negers zijn schuw en schielijk, omdat zij weinig blanken kennen. Weer anderen worden slim genoemd, omdat ze onderling handelsafspraken maken om hun positie tegenover Europese handelaren te verstevigen. Maar de Afrikanen werden ook ontzien. Van Hoogwerff zag het grillige gedrag van koning Georgie door de vingers, omdat hij wist dat de Europeanen zich vanwege de tegenvallende handel geen stoerheden konden veroorloven. Pas als Afrikanen crimineel gedrag vertoonden – in het geval van de opstand op de *Guinese Vriendschap* – wordt de taal tegenover hen hard en de toegepaste straf gruwelijk. Dit soort opmerkingen en daden lijken mij de geïnteresseerde houding van Van Hoogwerff en Van den Velden ten opzichte van Afrikanen te typeren. Die

houding was economisch en militair geïnspireerd. De situatie aan de West-Afrikaanse kust leek in ieder geval niet rooskleurig. Veel schippers leurden met hun goederen. Er waren tenminste twee slavenopstanden. De belangrijkste ‘bondgenoten’ tot aan Kaap Palmas leken niet erg betrouwbaar voor langdurige handel.

Van Hoogwerffs en Van den Veldens ideeën over Afrika als land vallen uiteen in economische en klimatologische beschouwingen. Beide schepen arriveerden in het ‘quade saison’, ofwel de moesson. De wind was stevig, de zee was ruig, de kust moeilijk te benaderen. De officieren waren niet goed op de hoogte van de maritieme geografie. Vooral Van Hoogwerff had daar last van. De kaarten en zeemansboeken waren niet altijd toereikend. Het klimaat vonden beide kapiteins vooral benauwend en onvoorspelbaar. Van den Velden klaagde ten minste een keer over de benauwdheid van Elmina. Erdoorheen schemerde dat hij nauwelijks begreep waarom de Nederlanders daar nog een fort hielden. De handel aan de Montserrado of La Hoe was immers veel beter en goedkoper. De Benedenkust bij Accra vond hij erg mooi, en dat is opvallend. Hij vond het ook verreweg het waardevolste en vruchtbaarste stuk van de kust. Voor Van Hoogwerff was dat de streek rondom Kaap Montserrado, waar hij enige weken geankerd bleef. De kust was hier plat, afgezet met vlakke stranden en daarom erg toegankelijk.

Het vermoeden rijst dat beide officieren a priori een behoorlijke kennis van de algemene economische omstandigheden van de West-Indische Compagnie in Afrika hadden. Gezien hun positie in de Hollandse samenleving is dat te verklaren. Zij verkeerden in kringen waar informatie over handel in het algemeen en op Afrika en Suriname in het bijzonder moet zijn rondgegaan. Vanuit de admiraliteiten kreeg in ieder geval Van den Velden informatie over twee vorige reizen naar Afrika mee. Van Hoogwerff had twee kaarten van het gebied tot zijn beschikking. Van den Velden bezat in ieder geval een zeemansboek met informatie over Afrika. Ook kenden zij de forten en wisten zij wie er op die forten gouverneur of commandant was. Met enkele gouverneurs, de fiscaal en de directeur-generaal werden besprekingen gehouden. Die zullen de kennis van de economische omstandigheden hebben vergroot.

Verder namen Van Hoogwerff en Van den Velden tijdens hun reis elke gelegenheid te baat zich goed te laten informeren. Zij spraken Hollandse schippers en de beampten aan land. Zij lieten zich door hun officieren bijpraten over wat zij aan land bij

Afrikaanse hoofden en makelaars hadden gehoord en beleefd. Soms gingen zij zelf aan land, Van den Velden meer dan Van Hoogwerff. Het is opvallend dat Van Hoogwerff en Van den Velden zoveel interesse toonden in West-Afrika aangezien hun instructies niet expliciet opdracht gaven informatie over de sociaaleconomische situatie in Afrika te verzamelen. Er moest gelet worden op activiteiten van de Engelsen. Ook de Portugezen worden meermalen genoemd. Dat daaruit een beschouwing over de economische situatie volgt, is logisch. Maar vooral Van den Velden ging – gelukkig – nog iets verder in zijn aantekeningen.

Ondanks hun instructies maakten Van Hoogwerff en Van den Velden niet erg veel werk van hun controlemissie. Alleen de schepen die op hun koers kwamen, werden gecontroleerd. De meeste gingen vrijwillig overstag. Andere moesten aangevuurd worden. Hollanders en Portugezen waren het meest de klos, Engelsen bleken het lastigst. Van den Velden lijkt zijn missie als informatief te hebben opgevat, maar dit beeld is vertekend omdat zijn alleen privéjournaal geraadpleegd is. Van Hoogwerff trad vooral op als rechter en rechtsbron. Hij moest advies geven over zelfmoord en ingrijpen tijdens een slavenopstand. Hij was in de positie bevelen te geven aan de bemanning van een WIC-schip. Opvallend is dat hij al veel eerder en veel langer dan Van den Velden langs de kust schepen controleerden op hun passen. Van Hoogwerff ging zelf nauwelijks aan land en zeker niet in de negerkrommen. Hij lijkt zijn missie meer militair te hebben opgevat.

Bibliografie

Archieven

Nationaal Archief, Den Haag

Archief van de Admiraliteiten

Aanhangsels van het archief van de Admiraliteiten, Collectie Van den Velden

Ibidem, Collectie Van Ilcksen

Ibidem, Collectie Van Kinckel

Ibidem, Collectie Van der Hoop

Centraal Bureau voor Genealogie, Den Haag

Aantekeningen over het geslacht Van Hoogwerff

Genealogie van het geslacht Meinertzhagen (I)

Kort genealogisch overzicht betreffende de Familie Nepveu

Stamboek Dutrie

Nederlands Scheepvaartmuseum, Amsterdam

Scheepsjournaal van P.N. van Son tijdens een reis met de *Castor*, 1768-1770

Streekarchief Voorne-Putten en Rozenburg, Brielle

Hervormde Kerk te Brielle, Doop-, trouw- en begraafboeken

Zeeuws Archief

Archief van de Middelburgse Commercie Compagnie, Inventaris

Literatuur

Aa, A.J. van der, 'Byland-Halt, Frederick Sigismund Graaf van', in: idem, *Biografisch woordenboek der Nederlanden* (Haarlem 1855) II 1701-1703.

Aa, A.J. van der, 'Hooft, Mr. Hendrik', in: idem, *Biografisch woordenboek der Nederlanden* (Haarlem 1867) VIII-2 1095-1096.

Aa, A.J. van der, 'Smitsaert, Balthasar Constantijn', in: idem, *Biografisch woordenboek der Nederlanden* (Haarlem 1877) XVII 768.

- Bartelds, J.C.E., 'Hartsinck, Jan Jacob', in: P.C. Molhuysen e.a. (red.), *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek* (Leiden 1930) VIII 699-701.
- Bruijn, J.R. en A.C. Meijer et al. (red.), *Marinekapiteins uit de achttiende eeuw. Een Zeeuws elftal* (Middelburg 2000). Habermehl, N., *Joan Cornelis van der Hoop (1742-1825). Marinebestuurder voor stadhouder Willem V en koning Willem I* (Amsterdam 2000).
- Bruijn, J.R., *De Admiraliteit van Amsterdam rustige jaren 1713-1751* (Amsterdam 1970) 108.
- Bruijn, J.R., *Varend verleden. De Nederlandse oorlogsvloot in de 17de en 18de eeuw* (Amsterdam 1998).
- Crimmin, P.K., 'Pasley, Sir Thomas', *Oxford Dictionary of National Biography* (digitale editie; Oxford 2004), URL: «<http://www.oxforddnb.com/view/article/21501>», geraadpleegd 11 juni 2012.
- Davids, C.A., *Zeewezen en wetenschap. De wetenschap en de ontwikkeling van de navigatietechniek in Nederland tussen 1585 en 1815* (Amsterdam 1986).
- Eekhout, L., *Het admiralenboek. De vlagofficieren van de Nederlandse marine 1382-1991* (Amsterdam 1992).
- Heijer, H.J. den, *De geschiedenis van de WIC* (Zutphen 2002³) 180.
- Hoogwerff, D. van, *Observationes juridicae inaugurales ex variis juris materiis desumptae* (Leiden: Philippus Bonk, 1751).
- Horst, F.C.P. van der, "'Daar donderd het canon van Kinkel aan de Theems!'" Hendrik August, baron Van Kinckel, 1747-1821', in: J.R. Bruijn en A.C. Meijer et al. (red.), *Marinekapiteins uit de achttiende eeuw. Een Zeeuws elftal* (Middelburg 2000) 167-181.
- Hudig, J., *De scheepvaart op West-Afrika en West-Indië in de achttiende eeuw* (Amsterdam 1926).
- Isert, P.E., *Reis na Guinea en de Caribische eilanden in Columbiën* (Dordrecht: Jan de Leeuw, 1790).
- Kinsbergen, J.H. van, *Beschryving van den Archipel, tot nut van den krygsman, zeevarenden en handeldryvenden* (Amsterdam: Johannes Allart, 1793).
- Kruijff, J. de, *Liefhebbers en gewoontelezers. Lees cultuur in Den Haag in de achttiende eeuw* (Zutphen 1999).

- Meiden, G.W. van der, *Betwist bestuur. De eerste bestuurlijke ruzies in Suriname 1651-1753* (Amsterdam 2008).
- Moquette, H.C.H., 'Meyners, Jan Gerard François', in: P.C. Molhuysen e.a. (red.), *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek* (Leiden 1912) II 917.
- Moquette, H.C.H., 'Mierop, Johan Gerbrand van', in: P.C. Molhuysen e.a. (red.), *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek* (Leiden 1911) I 1338-1339; in het algemeen over het gezin-Van Hoogwerff:
- Nagelkerken, W., *De noodlottige geschiedenis van het Hollandse fregat Alphen. Geëxplodeerd en gezonken in 1778 in de haven van Curaçao* (Willemstad 2009).
- NN, 'J. van den Velden', *Parlementair Documentatie Centrum Universiteit Leiden*, URL: «<http://www.parlement.com/9291000/biof/04041>», geraadpleegd 20 juni 2012.
- NN, 'Eindreeks 136 (Van Nuffelen)', *Gens Nostra. Maandblad der Nederlandse Genealogische Vereniging* 45-10/11 (1990) 499-504.
- NN, 'Jägerschkiöld, släkt', in: S.B. Boëthius e.a. (red.), *Svenskt biografiskt lexikon* (Stockholm 1973-1975) xx 511.
- NN, 'Tengnagell, Anna Elisabeth Louisa van', online documentatie Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie, URL: «[http://www.rkd.nl/rkddb/\(nnzqdp55evcldc3tawssd2z0\)/detail.aspx](http://www.rkd.nl/rkddb/(nnzqdp55evcldc3tawssd2z0)/detail.aspx)», geraadpleegd 11 juni 2012.
- NN, *Bijlagen behorende tot de missive en memorie door Zijne Hoogheid den Heere Prince van Orange en Nassau aan Hun Hoog Mogende op 7 October 1782 overgegeven, houdende een gedetailleerde opening van zijne gehoude directie als Admiraal Generaal van de Unie* (s.l. 1782).
- NN, *The annual register, or a view of the history, politics and literature for the year 1773* (Londen: J. Dodsley, 1774).
- Otterspeer, W., *Groepsportret met dame, deel II. De vesting van de macht. De Leidse Universiteit 1673-1775* (Amsterdam 2002).
- Postma, J.M., *The Dutch in the Atlantic slave trade 1600-1815* (Cambridge 1990).
- Prud'homme van Reine, R., *Jan Hendrik van Kinsbergen 1735-1819. Admiraal en filantroop* (Amsterdam 1990).

- Rijn, H. van, 'Bylandt, Frederik Sigismund van', in: *Biografisch Woordenboek van Nederland*. URL:
«http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/BWN_1780tot1830/lemmata/data/Bylandt», geraadpleegd 20 juni 2012.
- Rodger, N.A.M., *The command of the ocean. A naval history of Britain 1649-1815* (Londen 2006³).
- Roodhuyzen-Van Breda, T., *In woelig vaarwater. Marineofficieren in de jaren 1779-1802* (Amsterdam 1998).
- Schama, S., *Patriotten en bevrijders. Revolutie in de Noordelijke Nederlanden, 1780-1813* (Amsterdam 2005⁴).
- Sens, A., *'Mensaap, heiden, slaaf'. Nederlandse visies op de wereld rond 1800* (Den Haag 2001).
- Sluijter, R.G.H., 'Mirell, Adriaan de', in: M. Kooijmans e.a. (red.) *Repertorium van ambtsdragers en ambtenaren 1428-1861* (1998-2007), URL:
«<http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/Repertorium/app/personen/6648>», geraadpleegd 30 mei 2012.
- Velden, A. von den, *Geschichte des alten brabantischen Geschlechtes van den Velde oder von den Velden* (Weimar 1899-1900) I en II.